

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

AYGÜN TAHİR qızı SOLTANZADƏ

MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ AZƏRBAYCAN – UKRAYNA
STRATEJİ TƏRƏFDAŞLIQ MÜNASİBƏTLƏRİ

HSM-060213- Beynəlxalq münasibətlər və diplomatiya
Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər: _____

S. Ə. İmanova

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

BAKİ – 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. AZƏRBAYCAN-UKRAYNA STRATEJİ TƏRƏFDAŞLIĞININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ.....	7
1.1. Azərbaycan-Ukrayna tərəfdaşlığını şərtləndirən amillər.....	7
1.2. Diplomatik-siyasi, hərbi-texniki səviyyədə tərəfdaşlıq.....	14
1.3. İqtisadi və hümanitar sahələrdə tərəfdaşlıq münasibətləri.....	20
II FƏSİL. BEYNƏLXALQ SFERADA AZƏRBAYCAN-UKRAYNA TƏRƏFDAŞLIQ MÜNASİBƏTLƏRİ.....	35
2.1. Beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığı.....	35
2.2. Beynəlxalq enerji və nəqliyyat layihələri çərçivəsində strateji tərəfdaşlıq..	39
2.3. Müasir dövr dünya siyasətində Azərbaycan-Ukrayna tərəfdaşlığı.....	45
NƏTİCƏ.....	59
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	61

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan ilə Ukrayna arasında 1992-ci ildə, müstəqilliyimizin bərpasından az sonra başlayan diplomatik əlaqələr ildən-ilə möhkəmlənir. Bakıda Ukrayna səfirliyi, Kiyevdə isə Azərbaycanın səfirliyi fəaliyyət göstərir. Hər iki ölkə Avropa Şurasının (AŞ), Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT), Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB), Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Uğrunda Təşkilatının (GUAM) və Qara Dəniz İqtisadi Təşkilatının üzvüdür. Əməkdaşlıq təşkilatları (QDİƏT). Ölkələrimiz arasında iqtisadi, hərbi-texniki və mədəni əməkdaşlıq yüksək səviyyədədir.

Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin dinamikası İlham Əliyevin prezident seçilməsindən sonra da davam edir. Prezident İlham Əliyevin Ukraynaya ilk rəsmi səfəri 2004-cü il iyunun 3-də baş tutub. Bu və ondan sonrakı yüksək səviyyəli görüşlərdə dostluq körpülərinin genişləndirilməsi ilə yanaşı, Ukraynanın Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə tərəfdar olduğu, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyi birmənalı şəkildə vurğulanıb. Xatırladaq ki, Azərbaycan Prezidentinin 2008-ci ilin mayında Ukraynaya səfəri zamanı Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında Dostluq və Strateji Tərəfdaşlıq Bəyannaməsi imzalanmış və bu sənəd əməkdaşlıqda mühüm rol oynamışdır. Ümumilikdə iki ölkə arasında münasibətlərin müqavilə-hüquqi əsasını təşkil edən 155 sənəd imzalanıb.

İki ölkə arasında humanitar və mədəni əlaqələr də çox genişdir. Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə Taras Şevçenkonun yaradıcılığı arasında çoxlu paralellər var. Xalqına, millətinə azadlıq, mənəvi tərəqqi istəyən Kobzarın (şair adı ilə tanınan) dövründə Çar Rusiyası tərəfindən millətçilik və torpaqların ilhaqı Ukrayna adının xəritədən silinməsi təhlükəsi yaratmışdı. Məhz belə bir şəraitdə Şevçenko öz xalqının döyüş ruhunu canlandırdı. O, başa düşürdü ki, bir xalqın oyanışı onun mənəvi ruhunun gücündən asılıdır və hər kəs öz vətəninə yazığı gəlməlidir. Görünür, dahi Nizaminin tərənnüm etdiyi ideallar bunlardır. Bu gün Ukraynada

Nizaminin, Bakıda Taras Şevçenkonun abidələrinin ucaldılması xalqlarımızın taleyinin eyni olduğuna dəlalət edir.

Bakı Slavyan Universitetində ukrayna dili tədris olunur. Kiyevdə Heydər Əliyev adına Siyasi və Sosial Elmlər İnstitutu fəaliyyət göstərir. Ukraynada xalqımızın böyük şairi Səməd Vurğunun 100 illik yubileyi qeyd olunub və Kiyevdə şairin adına kitabxana fəaliyyət göstərir. Ötən ay İrpin şəhərindəki akademik Zərifə Əliyeva adına 12 nömrəli tam orta məktəbin müəllimləri Azərbaycan dövlətinin orden və medalları ilə təltif ediləblər. Bakının ən böyük meydanlarından biri də Ukrayna meydanıdır. Nəhayət, bir neçə ay əvvəl Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Ukraynanın müstəqilliyinin 30 illiyinə həsr olunmuş Ukrayna şeirləri antologiyasını nəşr etdi.

Yuxarıda qeyd olunanlar əsasında deyə bilərik ki, tədqiqat işinin mövzusu kifayət qədər aktualdır və bu sahənin tədqiqi məsələyə kompleks yanaşmanın olmasını tələb edir.

Tədqiqatın öyrənilmə səviyyəsi. Azərbaycan-Ukrayna dövlətləri arasında iqtisadi və siyasi əlaqələr Məmmədov H.N. tərəfindən bir çox əsərlər vasitəsilə əhatəli şəkildə araşdırılmışdır. Lakin müasir dövrdə Azərbaycan-Ukrayna əlaqələrinin öyrənilməsi sahəsində müəyyən qədər boşluqlar qalmaqdadır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan-Ukrayna beynəlxalq əlaqələrinin mövcud vəziyyətinin təhlili və bu əlaqələrin formalaşma mexanizminin tədqiqidir. Qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin icra olunması məqsədemüvafiqdir:

- Azərbaycan-Ukrayna tərəfdaşlığını şərtləndirən amillərin təhlili;
- Azərbaycanla Ukrayna arasında diplomatik siyasi, hərbi-texniki səviyyədə tərəfdaşlıq genişmiqyaslı təhlillər vasitəsilə tədqiqi;
- Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna dövləti arasında iqtisadi və humanitar münasibətlərin formalaşma mexanizminin təhlili
- Beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığının araşdırılması;

➤ Beynəlxalq enerji və nəqliyyat layihələri çərçivəsində Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna dövləti arasında strateji tərəfdaşlığın təhlili.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı müasir dövr dünya siyasətində Azərbaycan-Ukrayna tərəfdaşlığının əsas xarakterik xüsusiyyətlərinin təhlilidir. Tədqiqat işinin predmetinin əsasında Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna dövləti arasında beynəlxalq əlaqələrin formalaşması mexanizminin təhlili dayanır

Tədqiqatın metodu. Tədqiqat işinin yazılmasında analiz, sintez, eləcə də induksiya və deduksiya metodlarından istifadə olunmuşdur. Eyni zamanda da tədqiqatın ikinci fəslinin tədqiqi qrafik metodlar üzərində qurulmuşdur. Belə ki, ikinci fəsilə araşdırdığımız neft sektoru ilə ixracat arasındakı asılılıq, eləcə də valyuta asılılığı və büdcə asılılığının müəyyən olunması üçün SPSS və E-views proqramlarından istifadə etməklə sistemli təhlil aparılmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyinə aşağıdakılar daxildir:

- Beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığının əsas xarakterik xüsusiyyətləri müəyyən olunmuşdur;
- Azərbaycanla Ukrayna arasında diplomatik siyasi, hərbi-texniki səviyyədə tərəfdaşlıq əlaqələrinin əsas xarakterik xüsusiyyətləri müəyyən olunmuşdur;
- Beynəlxalq enerji və nəqliyyat layihələri çərçivəsində Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna dövləti arasında strateji tərəfdaşlığın əsas istiqamətləri müəyyən olunmuşdur.

Dissertasiyanın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat nəticəsində əldə olunmuş faktlar Azərbaycan-Ukrayna əlaqələrinin daha da genişləndirilməsinə dair metodik vasitə kimi istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Beynəlxalq Münasibətlər kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin nəticələri və bəzi aspektləri məqalə şəklində müxtəlif yerli konfranslarda dərc edilmişdir. Tədqiqat işinin mövzusu ilə əlaqədar olaraq magistrantın aşağıdakı elmi yazıları çap olunmuşdur:

1. II Qarabağ müharibəsi dövründə erməni vandalizminin təzahürləri. “Heydər Əliyev və Şanlı Azərbaycan” adlı Respublika tələbə-şagird elmi konfransı. Bakı, 16 may, 2021-ci il.

2. Beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində Azərbaycan – Ukrayna əməkdaşlığı. Gənc Tədqiqatçıların Elmi əsərləri N1. Bakı, 2022-ci il.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi girişdən, hər birində araşdırılmış 3 paragrafdan ibarət iki fəsildən, nəticə və təkliflərdən ibarətdir. Dissertasiya işinin sonunda tədqiqatın əsaslandığı ədəbiyyat siyahısı verilmişdir.

I FƏSİL.

AZƏRBAYCAN-UKRAYNA STRATEJİ TƏRƏFDAŞLIĞININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

1.1. Azərbaycan-Ukrayna tərəfdaşlığını şərtləndirən amillər

Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci il yanvarın 31-də qurulmuşdur. 1996-cı ildə Ukraynanın Azərbaycanda, 1997-ci ildə Azərbaycanın Ukraynadakı səfirliyi açılmışdır [1., s.17].

Dövlətlərimiz arasında münasibətlər Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında 16 mart 2000-ci il tarixli Dostluq, əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq haqqında Müqavilə və 22 may 2008-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında dostluq və strateji tərəfdaşlıq haqqında Bəyannaməyə əsaslanır [1]. . . , s.33].

Azərbaycan ilə Ukrayna arasında siyasi, iqtisadi, elm, təhsil, mədəniyyət və digər sahələrdə əlaqələr inkişaf edir və iki ölkə strateji tərəfdaşdır. Parlamentlərarası əlaqələr və qanunvericilik sahəsində əməkdaşlıq inkişaf edir.

Azərbaycan və Ukrayna BMT, Avropa Şurası, QDİƏT, GUAM, MDB və digər beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində məsləhətləşmələr aparır və ənənəvi olaraq bir-birini dəstəkləyir. Eyni zamanda, iki ölkə terrorizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi və digər təhlükəli cinayətlərlə mübarizədə fəal əməkdaşlıq edir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında hər zaman formalaşmış normal əməkdaşlıq mühiti son illər daha dinamik və ayrılmaz xarakter alıb. Hər iki ölkə siyasi, iqtisadi və humanitar sahələrdə səmimi dostluq əlaqələrinin əsasını qoyub. Ötən illər ərzində əməkdaşlığın genişləndirilməsi MDB hüdudlarından kənara çıxaraq dövlətlərarası münasibətlər formatına keçib və ikitərəfli münasibətlərin dərinləşməsi üçün möhkəm zəmin yaradıb. Bunun nəticəsidir ki, son illər ölkələr arasında ticarət dövriyyəsi xeyli artıb. Belə ki, Azərbaycan Ukraynadan əsasən metallurgiya, maşınqayırma və kənd təsərrüfatı texnikası idxal

edir, bu ölkəyə neft-kimya və kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac edir. Eyni zamanda, Azərbaycandan idxal olunan neft bu ölkənin enerji tələbatının ödənilməsində mühüm rol oynayır.

Dost ölkələr bir-birinin mədəniyyətinə, dilinə böyük hörmət və qayğı ilə yanaşırlar. Məsələn, Azərbaycanda Ukrayna dilini öyrənirlər. Bu, dost ölkənin mədəniyyəti və incəsənəti ilə tanış olmağa imkan verir. Ölkəmizdə Ukraynanın dahi oğulları Taras Şevçenko və Lesya Ukrainkanın abidələrinin ucaldılması da Azərbaycanın Ukraynaya xoş münasibətindən xəbər verir. Ukraynada da xalqımıza böyük rəğbət göstərilir. Kiyev Şəhər Şurasının qərarı ilə bu ölkədə ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin abidəsinin ucaldılması və abidənin olduğu parka Heydər Əliyevin adının verilməsi iki ölkə arasında dostluq əlaqələrinin inkişafından xəbər verir [2., s.66].

Bir sözlə qeyd etmək lazımdır ki, ikitərəfli münasibətlərin inkişafı həm Azərbaycan Respublikasının, həm də Ukraynanın xarici siyasətində həmişə xüsusi yer tutub. Bu, ilk növbədə, qarşılıqlı faydalı iqtisadi, siyasi, elmi-texniki və təbii ki, mədəni əməkdaşlıq üçün böyük potensialla bağlıdır. İki ölkənin unikal geosiyasi mövqeyi də bu baxımdan mühüm amildir. Daha doğrusu, Ukrayna Avropa ilə Asiya arasında əsas yolların və əlaqələrin kəsişməsində yerləşir. Şərqlə Qərbin qovşağında yerləşən Azərbaycan müxtəlif sivilizasiyalar və mədəniyyətlər arasında körpü kimi mühüm rol oynayır. Bu, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin ötən ilin oktyabrında Ukraynaya səfəri, eləcə də bu ilin əvvəlində Davosda keçirilən Dünya İqtisadi Forumu çərçivəsində iki dövlət başçılarının görüşləri zamanı bir daha təsdiqini tapıb. Bu görüşlər zamanı hər iki tərəf açıq münasibətləri və əməkdaşlığı genişləndirmək üçün ciddi niyyətlərini nümayiş etdirib, həmçinin Ukrayna ilə Azərbaycanın uzunmüddətli tərəfdaş və yaxşı dost olduğunu vurğulayıblar. Həmçinin qeyd olunub ki, iki ölkə arasında ikitərəfli münasibətlər həmişə yüksək səviyyədə olub.

Azərbaycanla Ukrayna arasında münasibətləri inkişaf etdirmək məqsədilə iki ölkə arasında “Dostluq” təşkilatı yaradılmışdır [3., s.86]. Dostluq Təşkilatı 1999-cu ilin noyabrında Ukraynanın Xarkov vilayətində yaradılıb. Dostluq təşkilatının

əsas məqsədi milli adət-ənənələrin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində azərbaycanlıların səylərini birləşdirməkdir. Təşkilatın ətrafına müxtəlif millətlərin 500-dən çox nümayəndəsi toplaşmışdır. Bundan əlavə, Ukrayna ilə Azərbaycan arasında mədəni və iqtisadi əlaqələrin gücləndirilməsi, Ukraynada yaşayan azərbaycanlıların hüquq və maraqlarının dəstəklənməsi üçün nəzərdə tutulub. Təşkilat “Dostluq” Azərbaycan Mədəniyyət və Təhsil Mərkəzi, “Azərbaycan inciləri” rəqs qrupu, “Qarabağ” folklor ansamblı, “Natəvan” qadınlar klubu, “Novruz” gənclər klubu və hüquq xidmətlərini fəaliyyət göstərir. bir çox sosial, mədəni, təhsil və xeyriyyə layihələri həyata keçirmişdir.

Şərqi Avropanın iki ən böyük dövləti olan Ukrayna və Azərbaycanın yaxın və strateji əlaqələri var. Ümumiyyətlə, bu iki dövlətin və onların xalqlarının münasibətlərinin tarixi zəngin tarixə malikdir. 20-ci əsrin əvvəllərində, 1918-ci ildə Ukraynanın paytaxtı Kiyevdə müsəlman Şərqi Azərbaycanın ilk demokratik respublikası olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin nümayəndəliyi açıldı. 1919-cu ildə Bakıda Ukrayna Respublikasının diplomatik nümayəndəliyi açıldı. Sovet dövründə iki respublika arasında güclü iqtisadi və mədəni əlaqələr var idi. İkinci Dünya Müharibəsi illərində Ukraynanın azadlığı uğrunda şücaətlə döyüşən 20 azərbaycanlı Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülüb.

UAGB Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinə və azərbaycanlıların Ukrayna cəmiyyətinə inteqrasiyasına mühüm töhfələr verir. Ukraynadakı Azərbaycan diaspor təşkilatları Prezident İlham Əliyevin səfərini diqqətlə izləyiblər. Bu ölkədə 500 minə yaxın azərbaycanlı yaşayır və əksər bölgələrdə diaspor təşkilatları fəaliyyət göstərir. Ümumiyyətlə, xaricdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan diaspor təşkilatları arasında Ukraynadakı azərbaycanlıların təşkilatları təşkilatçılığı və fəaliyyəti ilə seçilir. Heydər Əliyevin tövsiyələrinə ciddi əməl edən diaspor təşkilatlarımız Ukraynanın ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edir, Azərbaycan-Ukrayna dostluğunun daha da möhkəmlənməsinə böyük töhfələr verirlər.

Ukraynadakı azərbaycanlıların təxminən 30-35 faizini gənclər təşkil edir. Bu, yalnız Ukraynada doğulub böyüyən gənclərə aiddir. Eyni zamanda, 2001-ci ildən Azərbaycan və Ukrayna arasında qurulan təhsil əlaqələri sayəsində bu ölkəyə

intensiv tələbə axını baş verib. Hazırda Ukraynada 4000-dən çox azərbaycanlı gənc təhsil alır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin əbədiyaşar ideyalarına söykənən müstəqil dövlətimiz bütün dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə təmin etmək üçün üzərinə düşən tarixi missiyanı böyük məsuliyyətlə yerinə yetirir. Təbii ki, bu istiqamətdə diaspor təşkilatlarının da üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Bu prizmadan çıxış edərək, UAG azərbaycanlıların Ukrayna cəmiyyətinə təşkilatlanması və inteqrasiyasına, həmçinin Azərbaycan-Ukrayna əlaqələrinin inkişafına dəstək verir [6].

Azərbaycan-Ukrayna əlaqələri hər sahədə inkişaf edir. İki ölkə arasında daha fəal siyasi dialoq var. Dövlət başçılarının və digər rəsmi şəxslərin qarşılıqlı səfərləri zamanı və digər layihələrin həyata keçirilməsi zamanı imzalanmış sənədlər ölkələrimiz arasında siyasi qarşılıqlı fəaliyyətin yüksək səviyyədə olmasının sübutudur.

Azərbaycan ilə Ukrayna arasında münasibətlərin böyük tarixi var. Ukrayna Xalq Respublikası ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti arasında diplomatik dialoqun əsası rəsmən 103 il əvvəl qoyulub. Son on ildə ölkələrimizdə çox şey dəyişsə də, yalnız dostluq, hörmət və qarşılıqlı dəstək dəyişməz qalıb. Yeri gəlmişkən, Ukrayna Prezidenti Vladimir Zelenskinin fərmanı ilə qəbul edilmiş Milli Təhlükəsizlik Strategiyasına uyğun olaraq, Azərbaycan Ukrayna üçün tək-cə dost dövlət deyil, həm də strateji tərəfdaş kimi xarakterizə olunur.

Birincisi, Azərbaycan və Ukrayna xalqlarını möhkəm mənəvi bağlar bağlayır. Krım tatarları ilə yaxınlığımız buna sübutdur. Krım türklərindən İsmayıl Qaspıralı, Mustafa Qırmızıoğlu və başqaları Azərbaycanda həmişə hörmət qazanıblar. Ukraynalı ataman, general Anton Qolovaty bir müddət Xəzər Donanmasının komandanı olub. O, 1795-ci ildə Azərbaycanın cənub sərhədlərini qorumuş və iki ildən sonra orada vəfat etmişdir. Qəbir hörmətlə qorunub saxlanılmışdır. Qeyd edək ki, 10 il əvvəl Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev müdrik və tolerant siyasətinə görə “Ataman Anton Qolovaty” ordeni və qazaxların ali mükafatı olan “Qızıl Ulduz” ordeni ilə təltif edilib.

Azərbaycan ilə Ukrayna arasında 1992-ci ildə, müstəqilliyimizin bərpasından az sonra başlayan diplomatik əlaqələr ildən-ilə möhkəmlənir. Bakıda Ukrayna səfirliyi, Kiyevdə isə Azərbaycanın səfirliyi fəaliyyət göstərir. Hər iki ölkə Avropa Şurasının (Aİ), Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT), Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB), Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Uğrunda Təşkilatının (GUAM) və Qara Dəniz İqtisadi Təşkilatının üzvüdür. Əməkdaşlıq . . . təşkilatlar (QDİƏT). Ölkələrimiz arasında iqtisadi, hərbi-texniki və mədəni əməkdaşlıq yüksək səviyyədədir. Azərbaycan bütün siyasi platformalarda həmişə Ukraynaya, Ukraynada necə deyərlər, Azərbaycana nifrət edir.

1995-ci ilin mart hadisələri zamanı, martın 17-də bir qrup şəxs Azərbaycanda silahlı dövlət çevrilişinə cəhd edən zaman Ukraynanın o vaxtkı lideri Leonid Kuçma ulu öndər Heydər Əliyevə zəng edərək, dostcasına dəstəyini bildirib. Bir neçə ay sonra Kuçmanın iyulun 26-da Bakıya, 1997-ci il martın 24-25-də isə Heydər Əliyevin Kiyevə tarixi səfəri diplomatik münasibətləri daha da möhkəmləndirdi. Sonrakı illərdə ölkələrimizin rəhbərləri də intensiv görüşlər keçirdilər. Qarşılıqlı səfərlər bu gün də yüksək səviyyədə davam edir.

Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin dinamikası cənab İlham Əliyevin prezident seçilməsindən sonra da davam edir. Prezident İlham Əliyevin Ukraynaya ilk rəsmi səfəri 2004-cü il iyunun 3-də baş tutub. Bu və ondan sonrakı yüksək səviyyəli danışıqlar zamanı dostluq körpüləri genişləndirilib və Ukraynanın Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə tərəfdar olduğu, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyi və daim dəstəkləyəcəyi açıq şəkildə vurğulanıb. Xatırlayırıq ki, Azərbaycan Prezidentinin 2008-ci ilin mayında Ukraynaya səfəri zamanı Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında Dostluq və Strateji Tərəfdaşlıq Bəyannaməsi imzalanmış və bu sənəd əməkdaşlıqda mühüm rol oynamışdır. İki ölkə arasında münasibətlərin hüquqi bazasını formalaşdıran ümumilikdə 155 sənəd imzalanıb.

Ukrayna Prezidenti Vladimir Zelenski 2019-cu ilin dekabrında Azərbaycana rəsmi səfər edib. Təkbətək görüş keçirilib, sonra mühüm sənədlər imzalanıb və Azərbaycan-Ukrayna biznes forumu keçirilib. Ötən il dekabrın 15-də Brüsseldə

keçirilən Şərqlə Tərəfdaşlığı sammiti ərəfəsində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Ukrayna Prezidenti Vladimir Zelenski ilə görüşüb və perspektivləri ətraflı müzakirə edib [8].

Ukrayna hər zaman Azərbaycanı dəstəkləyib. Götürək ölkəmizin ərazi bütövlüyü uğrunda başlayan 44 günlük Vətən Müharibəsini. Ukrayna dövləti hər zaman Azərbaycanın ədalətli mübarizəsini dəstəkləyib, Ukrayna mətbuatı müharibə ilə bağlı obyektiv məlumatlar yayıb. Cənab İlham Əliyevin ilk dəfə 2022-ci ildə Kiyevə yeni səfəri çox şeydən xəbər verir. Məsələn burasındadır ki, 30 ildir ərazisinin 20 faizini işğal altında saxlayan ölkəmizin rəhbəri Böyük Vətən Müharibəsində qazanılan böyük qələbədən sonra Ukraynaya səfər etməklə də Ukrayna ilə həmrəy olduğunu nümayiş etdirib. Eyni zamanda, bu səfər dost Ukrayna xalqı üçün Azərbaycanın geosiyasi təcrübəsindən istifadə etmək, davamlı və müstəqil inkişafı təmin etmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

Prezident İlham Əliyevin Ukraynaya sonuncu işgüzar səfəri əlaqələrimizin sürətli inkişafını sürətləndirəcək. Birgə bəyanatı iki ölkə prezidenti imzalayıb. Ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş, ikitərəfli ticarətdə fəvqəladə əməkdaşlıq haqqında Saziş, kənd təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlıq, energetika sahəsində əməkdaşlıq və torpaq münasibətləri sahəsində əməkdaşlıq, Dövlət torpaq idarəçiliyi və dövlət torpaq kadastrı, memorandumlar imzalanıb. Bundan sonra ölkələrimiz arasında münasibətlər keyfiyyətcə yeni mərhələyə qədəm qoyacaqdır.

Prezidentlər İlham Əliyev və Vladimir mətbuata bəyanatlarında qeyd ediblər ki, tərəfdaşlığın geniş aspektləri və gözləntiləri var. Əldə olunan razılaşmalar Azərbaycana öz ərzaq təhlükəsizliyini daha da yaxşılaşdırmağa imkan verəcək. Bu, dövlətimizin qarşısında duran əsas problemlərdən biridir. Səfər zamanı aqrar-sənaye kompleksində emal və ixrac sahəsində birgə fəaliyyətin əsası qoyulub. Ukrayna üçün enerji təchizatının genişləndirilməsi xüsusilə vacibdir.

Cənab İlham Əliyevin səfəri zamanı bildirdiyi kimi, sevindirici haldır ki, qlobal pandemiya baxmayaraq, ötən il iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi 20 faizdən çox artıb və yaxın gələcəkdə 1 milyard dollara çatacağı gözlənilir.

İmzalanmış yeni sənədlər və müzakirə olunan digər məsələlər iki ölkə arasında ticarətin həcmi mütəlak artıracaq. Vladimir Zelenski bildiri ki, 2024-cü ilə qədər ticarət dövriyyəsi artırmaq üçün aydın planlar var. Ukrayna həmçinin bir sıra birgə irimiqyaslı layihələrə sərmayə qoymağı və Azərbaycanın bərpasında iştirak etməyi planlaşdırır. Başqa sözlə, Ukrayna şirkətləri Azərbaycanda həyata keçirilən layihələrdə fəal iştirak edə bilirlər[9].

Press-relizdə o da bildirilib ki, prezidentlər tərəfindən imzalanmış Birgə Bəyannaməyə uyğun olaraq, iki ölkə suverenlik və ərazi bütövlüyü məsələlərində yan-yan olacaq, beynəlxalq sərhədlərin qorunması üçün çalışacaq. Tərəflər xüsusilə Xəzər və Qara dəniz hövzələrində təhlükəsizlik məsələlərini həll edəcək, terrorizmə qarşı mübarizə aparacaq, bütün çağırışları birgə həll edəcək, regional və global problemləri araşdıracaq və həll yolları hazırlayacaq. Eyni zamanda, danışıqlarda tranzit potensialının qiymətləndirildiyini bildiren Vladimir Zelenski aviasiya sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsini dəstəklədiyini bildiri: “Biz bir sıra təşəbbüslər irəli sürmüşük. Tutaq ki, biz GUAM çərçivəsində nəqliyyat dəhlizlərinin daha da genişləndirilməsində iştirak edirik. Azərbaycan, Gürcüstan, Moldova, Ukrayna var və bildiyiniz kimi, bu əlaqələri genişləndirmək lazımdır”.

Hazırda Ukraynada yarım milyona yaxın azərbaycanlı yaşayır. Bu ölkədə güclü Azərbaycan diasporu var. Prezident İlham Əliyev 18 il əvvəl Kiyevdə yaşayan həmvətənlərimizlə görüşündə Ukrayna ilə qardaşlıq münasibətlərini yüksək qiymətləndirdiyini bildirmiş, Azərbaycan diasporunun üzvlərini səfirlər adlandırmış, onların siyasi, işgüzar və mədəni həyatda möhkəm mövqelərini bildirmişdir. Ukraynanın. Azərbaycanın adını daha da çoxaltmaq deməkdir.

İki ölkə arasında insani və mədəni əlaqələr də çox genişdir. Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə Taras Şevçenkonun yaradıcılığı arasında çoxlu paralellər var. Xalqına, millətinə azadlıq, mənəvi tərəqqi istəyən Kobzarın (şair adı ilə tanınan) zamanında çar Rusiyasının millətçiliyi, torpaqları ilhaq etməsi Ukraynanın adının xəritədən silinməsi təhlükəsi yaratmışdı. Məhz belə bir şəraitdə Şevçenko öz xalqının döyüşçü ruhunu yenidən alovlandırdı. O, başa düşürdü ki, bir xalqın oyanışı onun mənəvi ruhunun gücündən asılıdır və hər kəs öz vətəninə yazığı gəlməlidir.

Görünür, dahi Nizaminin dediyi ideallar bunlardır. Ukraynada Nizaminin, Bakıda Taras Şevçenkonun abidələrinin ucaldılması sübut edir ki, taleləri oxşar olan xalqlarımızın qəlbləri birdir [4].

Bakı Slavyan Universitetində ukrayna dili tədris olunur. Kiyevdə Heydər Əliyev adına Siyasi və Sosial Elmlər İnstitutu fəaliyyət göstərir. Ukraynada xalqımızın dahi şairi Səməd Vurğunun anadan olmasının 100 illiyi qeyd olunub və Kiyevdə şairin adını daşıyan kitabxana fəaliyyət göstərir. Ötən ay İrpin şəhərindəki akademik Zərifə Əliyeva adına 12 nömrəli tam orta məktəbin müəllimləri Azərbaycan dövlətinin medal və medalları ilə təltif ediləblər. Bakının ən böyük meydanlarından biri də Ukrayna meydanıdır. Nəhayət, bir neçə ay əvvəl Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Ukraynanın müstəqilliyinin 30-cu ildönümünə həsr olunmuş Ukrayna şeirlərindən seçmə nəşr etdi.

1.2. Diplomatik-siyasi, hərbi-texniki səviyyədə tərəfdaşlıq

Azərbaycan və Ukrayna müstəqillik əldə etdikdən sonra əlaqələr yeni səviyyəyə yüksəldi. Diplomatik əlaqələr 1992-ci ildə qurulsa da, 1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin prezident seçilməsindən sonra ikitərəfli münasibətlər inkişaf etməyə başlayıb. Bu gün Prezident İlham Əliyev ölkələrimiz arasında yaxşı münasibətləri uğurla davam etdirir. Azərbaycan və Ukrayna prezidentlərinin son illərdəki qarşılıqlı səfərlərinin statistikasına nəzər salsanız, görərsiniz ki, bu münasibətlər ən isti və daim inkişaf edən xoşməramlılığa əsaslanır. Bir vaxtlar alyansın tərkib hissəsi olan və indi hər biri müstəqil dövlət kimi regional lider olmağa layiq olan bu iki ölkə beynəlxalq əməkdaşlığın daha yüksək səviyyəsini simvollaşdırır. Münasibətlərin inkişafı nəticəsində Ukrayna Azərbaycanın strateji tərəfdaşına çevrilib. Bu gün Azərbaycan və Ukrayna arasında strateji müttəfiqlik beynəlxalq əməkdaşlıqdan tutmuş iqtisadi və hərbi sahələrə qədər geniş spektri əhatə edir. Hər iki ölkə beynəlxalq aləmdə bir-birinin mövqelərini dəstəkləyir.

Azərbaycan və Ukrayna təkcə postsovet məkanında deyil, həm də beynəlxalq münasibətlər sistemində təsir gücünə malik idi. Ən əsası isə Ukrayna Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir.

Tarixi dostluq və qarşılıqlı hörmət ənənələrini davam etdirən Ukraynanın hazırkı rəhbərliyi, təbii ki, Azərbaycan Respublikası ilə ikitərəfli münasibətlərin inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin həm siyasi, həm də iqtisadi səviyyəsi o qədər yüksək keyfiyyət və etimad səviyyəsinə çatıb ki, biz bu münasibətləri strateji tərəfdaşlıq kimi xarakterizə edə bilərik [10].

Bunun ən bariz sübutlarından biri, məsələn, Ukrayna ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin ən yüksək səviyyədəki dinamikasıdır. Təkcə son bir il ərzində prezidentlərimiz üç dəfə görüşərək qarşılıqlı fəaliyyətin müxtəlif sahələrində ikitərəfli əməkdaşlığın mühüm məsələlərini müzakirə ediblər.

İkitərəfli siyasi əlaqələrin inkişafında mühüm hadisə Azərbaycan Prezidentinin 2008-ci il mayın 21-23-də Ukraynaya rəsmi səfəri olmuşdur və bu səfər zamanı iki dövlət başçılarının sədrliyi ilə Ukrayna-Azərbaycan danışıqları aparılmışdır. Səfər zamanı Prezidentlər Şurası yaradılıb və onun nizamnaməsi imzalanıb. Bundan əlavə, prezidentlər fəal siyasi dialoq və beynəlxalq təşkilatlarda qarşılıqlı dəstəyin inkişafı kontekstində əlaqələrin strateji səviyyəsini təsdiq edən Ukrayna ilə Azərbaycan arasında Strateji Tərəfdaşlıq və Dostluq Bəyannaməsini imzalayıblar.

Ukraynanın sabiq Prezidenti Viktor Yuşçenko 2008-ci il iyunun 30-da geniş rəsmi nümayəndə heyətinin tərkibində Azərbaycanda işgüzar səfərdə olmuşdur. Səfər çərçivəsində Azərbaycan və Ukrayna prezidentlərinin görüşü olub. Tərəflər həm ikitərəfli səviyyədə, həm də beynəlxalq regional strukturlar səviyyəsində, xüsusən Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Uğrunda Təşkilat - GUAM çərçivəsində Ukrayna-Azərbaycan əməkdaşlığının perspektivlərini müzakirə ediblər.

2008-ci il iyunun 2-də Ukraynanın müdafiə naziri Yuri Yexanurov azərbaycanlı həmkarı Səfər Əbiyevlə görüşüb və prezident İlham Əliyev tərəfindən qəbul edilib. Danışıqlar zamanı tərəflər Ukrayna-Azərbaycan

əməkdaşlığının hərbi və hərbi-texniki sahədə inkişafını müzakirə ediblər. Bundan əlavə, nazirlər GUAM çərçivəsində əməkdaşlıq məsələlərini müzakirə edib və regiondakı siyasi vəziyyətlə bağlı fikir mübadiləsi aparıblar.

Bakı Enerji Sammitində (13-14 noyabr 2008-ci il) iştirak edən Ukrayna nümayəndə heyətinin tərkibində olan Ukrayna Müdafiə və Milli Təhlükəsizlik Şurasının katibi Raisa Boqatireva Prezidentin Baş Qərargah rəisi ilə də görüşüb. Ramiz Mehdiyev. Azərbaycan.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, Ukrayna ilə Azərbaycan arasında digər beynəlxalq təşkilatlarla (BMT, ATƏT, MDB, Aİ, AŞPA) əməkdaşlıq fəal davam etdirilmiş, nümayəndə heyətləri, daimi nümayəndəliklər və ekspertlər səviyyəsində müntəzəm əlaqələr saxlanılmışdır [11].

Qarşılıqlı fəaliyyətin digər eyni dərəcədə vacib forması Ukrayna və Azərbaycanın xarici işlər nazirlikləri arasında müntəzəm məsləhətləşmələr olub. Bu məsləhətləşmələr zamanı ekspertlər ikitərəfli və çoxtərəfli formatda Ukrayna-Azərbaycan əməkdaşlığının məsələlərini müzakirə edir, inkişaf etdirir, əlaqələndirir və həyata keçirirlər.

Beləliklə, iki ölkənin xarici siyasətinin ayrılmaz və vacib hissəsi olan münasibətlərimizin gələcəyinə nikbin baxmaq üçün bütün əsaslarımız var. Üstəlik, bunun üçün təməl də yaradılıb - bu, ikitərəfli münasibətlərin nüfuzlu şəkildə işlənmiş, qarşılıqlı fəaliyyətin demək olar ki, bütün sahələrini - siyasət, iqtisadiyyat, ticarət, energetika, mədəniyyət, təhlükəsizlik və s.-ni əhatə edən danışıq-hüquqi bazasından ibarətdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycanla Ukrayna arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci il yanvar ayının 31-də qurulmuşdur. Həmin dövrdə tərəflər arasında siyasi və iqtisadi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi olduqca vacib idi. Çünki, digər postsovet ölkələri kimi Azərbaycan və Ukrayna da dağılmış iqtisadiyyatlarını bərpa etməyin müxtəlif yollarını axtarırdılar. Azərbaycanla Ukrayna arasında əməkdaşlığın qurulması və inkişaf etdirilməsi bu istiqamətdə təsirli vasitələrdən biri kimi nəzərdən keçirilirdi. Bu baxımdan, əlaqələrin inkişaf etdirilməsi həm Azərbaycanın, həm də Ukraynanın strateji maraqlarına cavab verir. Müvafiq

olaraq hələ müstəqilliklərinin ilk illərində beynəlxalq müstəvidə Azərbaycan və Ukrayna yaxın tərəfdaş ölkələr kimi qəbul olunurdular. Bunu şərtləndirən vacib məqam ondan ibarət olmuşdur ki, Azərbaycan və Ukrayna xalqları arasında tarixən səmimi və mehriban dostluq münasibətləri mövcud olmuşdur. Sovet İttifaqının süqutunun ilk illərindəki çətin dövrlərdə Azərbaycan və Ukrayna qarşılıqlı şəkildə biri-birilərinə yaxından dəstək olmuşlar. Xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır ki, bu ənənənin əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. 2013-cü ilin noyabrında Azərbaycanda rəsmi səfərdə olan zaman V.Yanukoviç bunu xüsusi vurğulayaraq demişdir: “Biz münasibətlərimizin müxtəlif dövrlərini, ölkələrimizin yaşadığı çətin vaxtları xatırlayırıq. Dostlar həmişə çətin anlarda tanınır. Biz Ukraynanın çox mürəkkəb vəziyyətdə olduğunu yaxşı xatırlayırıq və o zaman Heydər Əliyev Ukraynaya təmənnəsiz yardım göstərilməsi qərarını qəbul etdi. Müstəsna şərait yaradıldı və neft verildi. Faktiki olaraq Siz o zaman energetikamızı, kənd təsərrüfatımızı xilas etdiniz. Bu, əlbəttə ki, unudulmur” (Kəngərli,2013).

İki ölkə arasında diplomatik əlaqələrin 1992-ci ildə qurulmasına baxmayaraq, rəsmi nümayəndəliklər nisbətən gec açılmışdır. Belə ki, 1996-cı ilin may ayının 5-də Ukraynanın Azərbaycanda, 1997-ci ilin mart ayının 17-də isə Azərbaycanın Ukraynada səfirlikləri fəaliyyətə başlamışdır [3]. Səfirliklərin fəaliyyətə başlamasından sonra Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərində yeni bir dövr başlamışdır. Belə ki, bundan sonra siyasi, iqtisadi, mədəni müstəvilərdə qarşılıqlı əməkdaşlıq intensiv inkişaf etdirilməyə başladı. Qeyd edək ki, Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişafının başlanğıc mərhələsində Ukrayna Respublikasının Prezidenti L. Kuçmanın Azərbaycan Respublikasına rəsmi səfəri təsirli rol oynamışdır. Bu səfər tərəflər arasında münasibətlərin və əməkdaşlığın inkişafı üçün mühüm stimül yaratmışdır və əlaqələrinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir. Ukrayna Prezidenti L. Kuçmanın rəsmi səfərinə cavab olaraq 1997-ci ilin mart ayının 24-25-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Ukraynaya rəsmi səfərə getmişdir. Heydər Əliyevin bu səfəri həm Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişafı baxımından, həm də Azərbaycanın bir sıra vacib maraqları baxımından əhəmiyyətli idi. Belə ki, səfər zamanı

Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin və əməkdaşlığının inkişaf istiqamətləri ətrafında geniş müzakirələr aparılmışdır. Bundan başqa, səfər çərçivəsində prezidentlərin görüşü zamanı Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsi məsələsi də müzakirə obyektinə olmuşdur. Bu istiqamətdə müzakirə zamanı Ukrayna Prezidenti L. Kuçma Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini bildirmişdir. Beləliklə, bununla da Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin yaxşı perspektivlərinin olması qətiləşmişdir. Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi Heydər Əliyevin xüsusi diqqəti mərkəzində olmuşdur. Həqiqətən də, təkcə 1994-1997-ci illərdə Azərbaycanla Ukrayna arasında 30- dək müxtəlif sənədlər imzalanmışdır [2., s.22]. Ona görə də iki ölkənin xarici siyasətinin tərkib hissəsi və mühüm tərkib hissəsi olan əlaqələrimizin gələcəyinə nikbin baxmağa bütün əsaslarımız var. Həmçinin, bunun üçün əsas yaradılıb - o, demək olar ki, bütün qarşılıqlı fəaliyyət sahələrini - siyasət, iqtisadiyyat, ticarət, enerji, mədəniyyət, təhlükəsizlik və s. - cəlb edən ikitərəfli münasibətlər üçün təkmil hüquqi baza

Qeyd edək ki, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci il yanvarın 31-də qurulub. Həmin dövrdə partiyalar arasında siyasi və iqtisadi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi çox vacib idi. Çünki digər postsovet ölkələri kimi Azərbaycan və Ukrayna da dağılmış iqtisadiyyatlarını bərpa etmək üçün müxtəlif yollar axtarırdılar. Azərbaycan ilə Ukrayna arasında əməkdaşlığın qurulması və inkişafı bu istiqamətdə səmərəli vasitələrdən biri kimi qiymətləndirilib. Bu kontekstdə münasibətlərin inkişafı həm Azərbaycanın, həm də Ukraynanın strateji maraqlarına cavab verir. Müvafiq olaraq, müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan və Ukrayna beynəlxalq aləmdə yaxın tərəfdaşlar kimi görünürdü. Bunun mühüm amili Azərbaycan və Ukrayna xalqları arasında tarixən mehriban və dostluq münasibətləri olmuşdur. Sovet İttifaqının dağılmasının ilk illərinin ağır illərində Azərbaycan və Ukrayna bir-birinə dəstək olublar. Unudulmamalıdır ki, bu ənənənin əsasları ümummillə lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Yanukoviç 2013-cü ilin noyabrında Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı vurğulamışdı: “Biz münasibətlərimizin müxtəlif dövrlərini, ölkələrimizin çətin dövrlərini xatırlayırıq.

Dostlar həmişə çətin anlarda tanınır. Biz yaxşı xatırlayırıq ki, Ukrayna çox çətin vəziyyətdə idi və o zaman Heydər Əliyev Ukraynaya qarşılıqsız yardım etmək qərarına gəldi. Müstəsna şərait yaradılıb, neft verilib. Əslində o zaman siz bizim enerjimizi və kənd təsərrüfatımızı xilas etdiniz. Təbii ki, bu unudulmur” (Kəngərli, 2013).

İki ölkə arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci ildə qurulsa da, rəsmi nümayəndəliklər nisbətən gec açılıb. Belə ki, 1996-cı il mayın 5-də Azərbaycanda Ukrayna səfirlikləri, 1997-ci il martın 17-də isə Ukraynada Azərbaycan səfirlikləri fəaliyyətə başlayıb. Səfirliklərin açılmasından sonra Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərində yeni dövr başlayıb. Beləliklə, siyasi, iqtisadi və mədəni sahələrdə qarşılıqlı əməkdaşlıq intensiv inkişaf etməyə başladı. Qeyd edək ki, Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçmanın Azərbaycan Respublikasına rəsmi səfəri Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişafının ilkin mərhələsində mühüm rol oynayıb. Bu səfər tərəflər arasında əlaqələrin və əməkdaşlığın inkişafına mühüm təkan verdi və əlaqələrin inkişafı üçün konturlar cızdı. Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçmanın 1997-ci il martın 24-25-də rəsmi səfəri ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Ukraynada rəsmi səfərdə olmuşdur. Heydər Əliyevin bu səfəri həm Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişafı, həm də Azərbaycanın bəzi mühüm maraqları baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Ona görə də səfər zamanı Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin və əməkdaşlığının inkişafı ilə bağlı geniş danışıqlar aparılıb. Bundan əlavə, görüşdə Ermənistan-Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli yolları müzakirə olunub. Bu istiqamətdə keçirilən görüşdə Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini bildirib. Beləliklə, qərara alınıb ki, Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin yaxşı gələcəyi var. Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişafı Heydər Əliyevin xüsusi diqqət mərkəzində idi. Nəticədə təkcə 1994-1997-ci illərdə Azərbaycanla Ukrayna arasında 30-a yaxın müxtəlif sənəd imzalanmışdır [2., s.22].

1.3. İqtisadi və hümanitar sahələrdə tərəfdaşlıq münasibətləri

Ukraynada azərbaycanlı gənclərin ilk forumu 2010-cu ildə Dnepropetrovskda keçirilib. Forumda Ukraynanın 19 regionundan 700-ə yaxın gənc iştirak edib. Forumun məntiqi yekunu olaraq gənclər arasında əlaqələndirmə şurasının yaradılması qərara alınıb. Daha sonra bir neçə ay ərzində mövcud olan uğurlu əlaqələndirmə şurası əsasında Ukrayna Azərbaycanlı Gənclər Birliyi (UAGB) yaradıldı. Təşkilatın əsas məqsədi Ukraynada yaşayan və təhsil alan gəncləri birləşdirmək, onların milli dəyərlərini qoruyub saxlamaqla Ukrayna cəmiyyətinə inteqrasiyanı təmin etməkdir.

UAGB bu günə kimi ölkənin 20 rayonunda yaşayan və təhsil alan azərbaycanlı gəncləri birləşdirməyə nail olub. Həyata keçirilən layihələrin sayı 100-ü ötüb. Onun fəaliyyətinin əsas istiqaməti Azərbaycanla bağlı faktların Ukrayna ictimaiyyətinə dəqiq və dolğun çatdırılmasıdır. "Xocalıya ədalət!" Aksiya çərçivəsində həyata keçirilən tədbirləri diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. SAGB hər il fevralı "Xocalı ayı" elan edir, yürüşlər və müxtəlif oturaq aksiyalar təşkil edir.

UAGB həmçinin Kiyevdə və Ukraynanın müxtəlif regionlarında azərbaycanlılar üçün pulsuz dil kursları təşkil edir. Nikolaevdə "Bazar" məktəbimiz fəaliyyət göstərir. Məqsəd azərbaycanlı uşaqların ana dilini unutmasının qarşısını almaqdır. Bütün bu layihələrin həyata keçirilməsində UAGB yerli və beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən "İrəli" Gənclər Birliyi və ASAIF kimi nüfuzlu təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq edir.

İkinci forum 2011-ci ildə Kiyevdə, üçüncü forum isə bu ilin mayında Odessada keçirilib. Bu forumda biz prezident seçkilərində cənab İlham Əliyevin namizədliyini dəstəklədiyimizi rəsmən bəyan etdik. Növbəti forumun 2014-cü ilin yazında Lvovda keçirilməsi planlaşdırılır. Bu dəfə Bakıda və Avropada, eləcə də Ukraynada təhsil alan tələbələrin iştirakı gözlənilir.

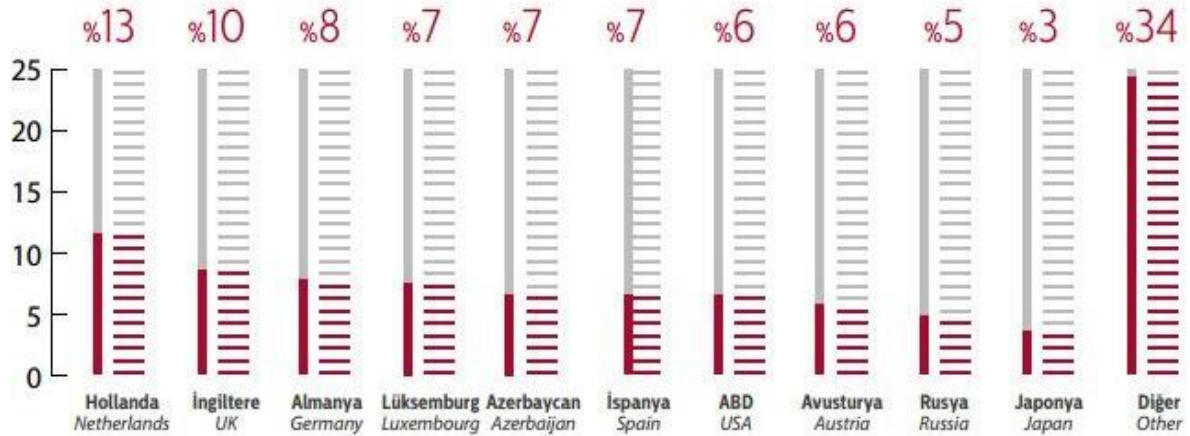
Bizim yaxın dostluğumuza və həmrəyliyimizə dəlalət edən digər mühüm hadisə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə "Ukraynanın Azadlıq" ordeni və Ukrayna Prezidenti Viktor Yanukoviçə Azərbaycan Respublikasının Heydər Əliyev ordeni ilə təltif edilməsidir. Bu, intim münasibətlərin yüksək səviyyədə davam edəcəyinə və onların ayrılmaz tellərlə bağlanmasına işarə idi.

Mükafatlandırma mərasimindən sonra 5 mühüm müqavilə imzalanıb. Onlardan ən diqqət çəkəni Ukraynanın Rovno vilayəti ilə Azərbaycanın Qəbələ rayonu arasında əməkdaşlıq müqaviləsidir. Bu, iki ölkənin regionları arasında əlaqələrin inkişafı deməkdir ki, bu da əlaqələrimizin potensialının daha da artması deməkdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev deyib: “Düşünürəm ki, biz qardaş şəhərlər kimi regionları bir-birinə daha da yaxınlaşdırmaq və qabaqcıl təcrübələrə yaxınlaşmaq üçün sözlərimizi gücləndirməliyik. Kənd təsərrüfatı siyasəti ilə bağlı məsələlər, əlbəttə ki, Azərbaycanın ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından bizim üçün vacibdir. Ukraynanın bu sahədə böyük istehsal və ixrac potensialı var. Başqa sözlə, əməkdaşlığın bir sıra sahələrində yaxşı və müsbət nəticələrimiz var. Deməliyəm ki, Azərbaycanı Azərbaycanda tanıyır və sevirlər”.

Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycanın digər ölkələrə yatırdığı investisiyalarda ən yaxın qonşularımızın xüsusi yeri var. Beləliklə, Ukrayna iqtisadiyyatı

İnvestor ölkələrin siyahısına nəzər salsaq, o zaman Azərbaycandan Ukraynaya yatırılan investisiyaların ümumi həcmi bu siyahıda 4-6-cı yerləri tutur. Onun Ukraynaya qoyulan bütün investisiyaların 7%-i səviyyəsində olduğunu görürük [36]. Bunu göstərmək üçün Ukraynanın 2020-ci il statistikasına nəzər salaq. Bu statistika aşağıdakı diaqramda göstərilmişdir [10]:

Diaqram 1.

Mənbə: Ukraynanın Respublikası Statistika Agentliyinin rəsmi internet saytının məlumatları

Qrafikdən də göründüyü kimi, Hollandiya Ukrayna iqtisadiyyatına ən böyük sərmayə qoyan ölkədir. 2017-ci ildə Ukraynaya yatırılan investisiyaların 13%-i Hollandiyanın payına düşüb. İkinci ölkə İngiltərədir. Böyük Britaniya 2020-ci ildə Ukraynaya ümumi sərmayəsinin 10%-ni yatırıb. Ukrayna ilə güclü xarici iqtisadi əlaqələri olan Almaniya siyahıda üçüncü yerdədir. 2020-ci ilin məlumatlarına görə, Almaniya bu il Ukraynaya ümumi sərmayəsinin 8%-ni yatırıb. Və nəhayət, respublikamız dördüncü yerdədir. 2020-ci ildə Azərbaycandan Ukraynaya yatırılan investisiyaların həcmi ümumi investisiyanın 7%-ni təşkil edir. Bu göstəricidə Lüksemburq və İspaniya eyni faizlə ikinci yerdədir. Qrafikə nəzər salsaq görürük ki, bu il Ukrayna Respublikasına investisiyaların həcminə görə Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı çox güclü iqtisadiyyata malik olan və kapital qıtlığı olmayan ABŞ-ı ötüb. Bütün bunlar onu göstərir ki, Azərbaycan dövləti iqtisadi subyekt kimi gələcək mövcudluğu və xarici iqtisadi əlaqələrdə dominant rolunu baxımından son vaxtlar uğurlu investisiya siyasəti aparır.

Ukraynadan Azərbaycan Respublikasına əsasən hava və qaz kompressorları, ventilyasiya cihazları, vakuum nasoslari, neft və qaz kəmərləri, təyyarə və təyyarələr, onların hissələri, soyuducular, qiymətli metallar və onlardan məmulatlar, qida məhsulları, alkoqollu və alkoqolsuz içkilər, sirkə, siqaret və s. idxal olunub.

Azərbaycan Respublikasından Ukraynaya yanacaq, benzin, neft məhsulları, qoz-fındıq, tərəvəz məhsulları, meyvə şirələri və s. ixrac olunur.

Azərbaycan-Ukrayna mədəni əlaqələri sürətlə inkişaf edir. Bu əlaqələrin inkişafında dövlət başçılarının qarşılıqlı səfərləri mühüm rol oynamışdır. 1997-ci il martın 24-də Prezident Heydər Əliyev Ukraynanın ali mükafatı olan Yaroslav Müdrik ordeni ilə təltif edilmişdir. Həmin gün Kiyevdə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi ilə Ukraynanın Mədəniyyət və İncəsənət Nazirliyi arasında mədəniyyət və incəsənət sahəsində əməkdaşlıq sazişi imzalanıb. 1998-ci ildən Bakı Slavyan Universitetində ukrayna dili tədris olunur. 2001-ci il oktyabrın 17-də BDU-da Ukrayna Təhsil və Mədəniyyət Mərkəzi açılmışdır. Açılış mərasimində Ukraynanın xarici işlər naziri Aleksandr Zlenkonun başçılıq etdiyi Ukrayna nümayəndə heyəti iştirak edib. 2006-cı il sentyabrın 7-də Ukrayna ilə Azərbaycan arasında dostluq əlaqələrinin möhkəmləndirilməsində, elmin və əməkdaşlığın genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsində xidmətlərinə görə Ukrayna Respublikasının Prezidenti Viktor Andreeviç Yuşşenkoya Bakı Slavyan Universitetinin fəxri doktoru adı verilmişdir. ölkələrimiz arasında. Təhsil. və mədəniyyət. Azərbaycanın təhsil əlaqələrinin həyata keçirilməsində Ukrayna üçüncü yerdədir. Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında artan əməkdaşlıq nəticəsində 2000-ci ildə Ukraynanın paytaxtı Kiyev şəhərində Heydər Əliyev adına Siyasi və Sosial Elmlər İnstitutu açılmışdır. Ukraynada xalqımızın böyük şairi Səməd Vurğunun anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş tədbir keçirilib. 1978-ci ildə şairin Kiyevdəki kitabxanası yüksək səviyyədə təmir edilərək oxucuların istifadəsinə verilib.

2008-ci il iyunun 30-da Ukrayna Prezidenti Viktor Yuşşenko Azərbaycana səfəri çərçivəsində görkəmli ukraynalı şair Taras Şevçenkonun abidəsinin açılış mərasimində iştirak etmişdir.

Münasibətlərin inkişafı nəticəsində Ukrayna Azərbaycanın strateji tərəfdaşına çevrilib. Azərbaycan və Ukrayna arasında strateji müttəfiqlik əlaqələri beynəlxalq əməkdaşlıqdan tutmuş iqtisadi və hərbi sahələrə qədər geniş spektri əhatə edir.

Azərbaycan və Ukrayna Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Uğrunda Təşkilatı və QDİÖT çərçivəsində uğurla əməkdaşlıq edir. Hər iki ölkə beynəlxalq aləmdə bir-birinin mövqelərini dəstəkləyir və ölkələr arasında əlaqələri inkişaf etdirir. Azərbaycan və Ukrayna təkcə postsovet məkanında deyil, həm də beynəlxalq münasibətlər sistemində nüfuz sahibi olub. Ukrayna Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq normaları əsasında həllinə tərəfdardır.

Azərbaycan və Ukrayna arasında ikitərəfli ticarəti təhlil etmək üçün biz aşağıdakı cədvəldən istifadə edib təhlil edəcəyik.

Cədvəl 1. Azərbaycan ilə Ukrayna arasında xarici ticarət dövriyyəsi (min manat)

İllər	İdxal	İxrac	Dövriyyə
2014	125456.9	132974.5	258431.4
2015	134741.5	137465.1	272206.6
2016	174516.8	187219.3	361736.1
2017	247316.4	287147.2	534463.6
2018	321159.7	497187.5	818347.2

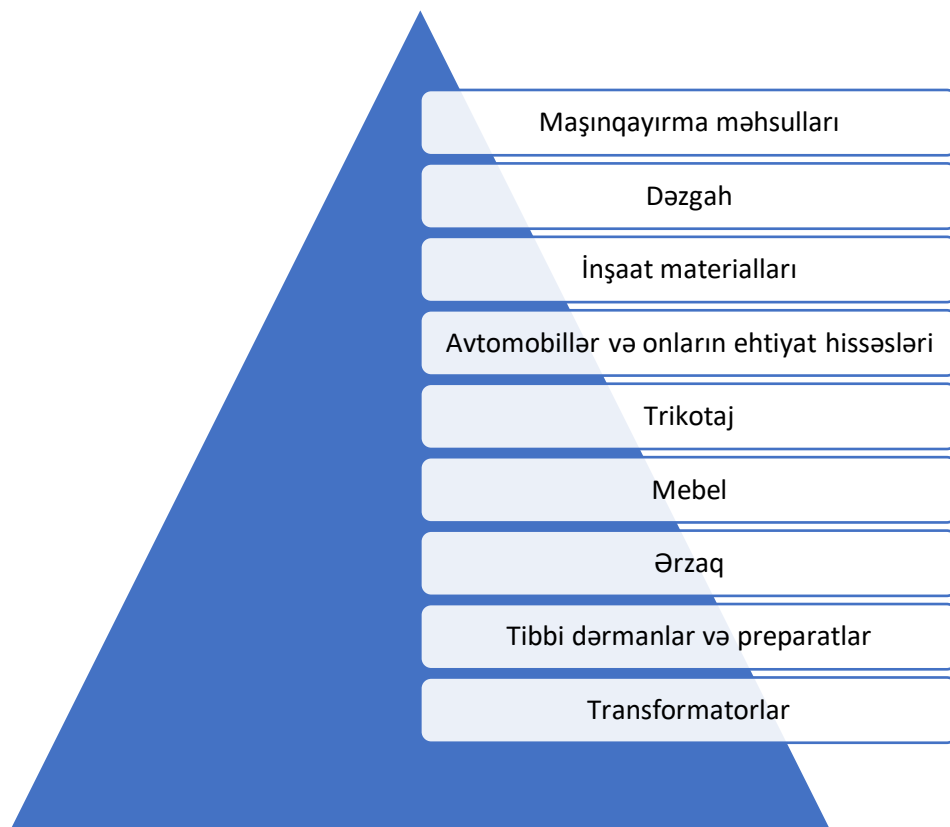
Mənbə: <http://rome.mfa.gov.az/az/content/86> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəl 1 2014-2018-ci illərdə Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında xarici ticarət dövriyyəsini əks etdirir. Ticarət dövriyyəsi idxal və ixrac əməliyyatlarının cəminə əsasən hesablanır. Cədvəl 1 iki ölkə arasında xarici ticarətin həcmnin 2014-cü ildən 2018-ci ilə qədər davamlı olaraq artdığını açıq şəkildə göstərir. Bu, bir daha sübut edir ki, iki ölkə arasında xarici ticarət əlaqələri genişlənir. Belə ki, 2014-cü ildə xarici ticarət dövriyyəsi 125 456,9 min manat, idxal 132 974,5 min manat, ixrac 258 431,4 min manat müəyyən edilib. Konstruktiv bir həqiqət var ki, ixrac əməliyyatlarının həcmi

idxalın həcmi üstələyir. Bu, Azərbaycan brendlərinin və ya yerli istehsal olan məhsulların Ukraynada tanınması ilə bağlıdır. 2015-ci ildə idxalın həcmi 134 741,5 min manat, ixracın həcmi 137 465,1 min manat, ümumi ticarət dövriyyəsi isə 272 206,6 min manat təşkil etmişdir. 2016-cı ildə həm idxal, həm də ixrac baxımından xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi bir qədər də artıb ki, bu da ümumi ticarət dövriyyəsinin artmasına səbəb olub. Belə ki, 2016-cı ildə Azərbaycan ilə Ukrayna Respublikası arasında ümumi xarici ticarət dövriyyəsi 361 736,1 min manat təşkil edib. 2017-ci ildə bu iki ölkə arasında idxal əməliyyatlarının həcmi 247 316,4 min manat, ixrac əməliyyatlarının həcmi 287 147,2 min manat, ümumi ticarət dövriyyəsi isə 534 463,6 min manat təşkil edib. Və nəhayət, 2018-ci ildə iki ölkə arasında xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi artıb. Belə ki, 2018-ci ildə ümumi xarici ticarət dövriyyəsi 818 347,2 min manat, o cümlədən idxalın həcmi 321 159,7 min manat, ixracın həcmi 497 187,5 min manat təşkil edib. Bu, 2018-ci ildə Azərbaycan və Ukrayna arasında mövcud xarici iqtisadi əlaqələrin digər illərlə müqayisədə daha yüksək tempə inkişaf edəcəyinin mühüm göstəricisidir.

Yuxarıdakı cədvəldən deyə bilərik ki, Azərbaycan və Ukrayna arasında qarşılıqlı ticarətdə ixrac daha mühüm rol oynayır. Bunun əsas səbəbi xam neft və neft məhsullarının ixracıdır. Ona görə də Azərbaycanla Ukrayna arasında xarici ticarət dövriyyəsinin ticarət strukturunun tərkibinə nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycandan İtaliyaya ixrac olunan mallar arasında neft və neft məhsulları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İdxal olunan məhsulların strukturu aşağıdakı diaqramda təqdim olunur.

Sxem 1. Ukraynadan Azərbaycan idxal olunan məhsullar

Mənbə: <http://rome.mfa.gov.az/az/content/86> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qrafik 1-dən görüldüyü kimi, Ukraynadan Azərbaycana mal idxalında ərzaq, mebel, trikotaj, əczaçılıq və digər dərman vasitələri, transformatorlar, avtomobillər və onların ehtiyat hissələri, maşınqayırma məhsulları və maşınlar üstünlük təşkil edir. təmir olunub. müxtəlif sahələrdə istifadə olunur.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri də Azərbaycan dövlətinin uğurlu investisiya siyasətinin məhsuludur. Ona görə də 1773 km uzunluğunda olan bu neft kəmərinin çəkilməsində əsas məqsəd Azərbaycan neftini Xəzər dənizindən çıxararaq Türkiyənin Ceyhan limanına çatdırmaqdır. Eyni zamanda, bu boru kəmərinə qoyulan investisiyalar gəlirli investisiyalardır və müəyyən müddətdən sonra çəkilən bütün xərcləri ödəyə bilər. 2006-cı ildə istismara verilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin diametri Azərbaycan və Türkiyədə 42 düym (təxminən 106,68 sm), Gürcüstanda isə 46 düym (təxminən 116,84 sm) təşkil edir. Daha bir maraqlı fakt ondan ibarətdir ki, boru kəmərinin diametri boru xətti təxminən 116,84 sm-dir.

Türkiyənin Ceyhan limanı yaxınlığında 34 düym (təxminən 86,36 sm) qədər bir qədər azaldılıb. Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri Bakının Səngəçal terminalından başlayır və uzunluğu 1773 km-dir və 449 km Azərbaycan, 235 km Gürcüstan və 1089 km Türkiyə ərazisindən keçməklə Türkiyənin Ceyhan limanında başa çatır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin maliyyələşdirilməsinin böyük hissəsini Azərbaycan Respublikası təmin etdiyi üçün bu kəmərin dövlətimizin uğurlu investisiya siyasətinin məhsulu olduğunu söyləmək olar [51].

Bu mərhələdə Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın inkişafında xarici investisiyaların rolu çox yüksəkdir. Ekspertlərin fikrincə, iqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb edilməsinin vacibliyi aşağıdakı səbəblərlə müəyyən edilir:

1. Investisiya resursları üçün daxili bazarlar çox aşağı səviyyədə inkişaf edir. Buraya həmçinin dövlət vəsaitləri, hökumətlərarası sazişlər üzrə kredit fondları, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının vəsaitləri, Azərbaycanın kommertiya banklarının və investisiya strukturlarının vəsaitləri daxildir. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin məlumatına görə, belə bir xarici kapital bazarına ehtiyac təxminən 20-25 milyard dollar, o cümlədən Azərbaycan iqtisadiyyatına 5,9 milyard manat həcmində real investisiyalar;

2. Xarici investisiyaların yüksək səviyyəsi. 2000-ci ildə ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş xarici investisiyalar 927,0 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bu da ümumi investisiyanın 70,6 faizini təşkil edir. Ölkədəki siyasi və iqtisadi qeyri-sabitlik nəticəsində inflyasiyanın hazırkı dalğalanması, əsasən idxal və ixracdan yaranan iqtisadi böhranlar,

3. Investisiya profisiti. “Xarici investisiyaların müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il 4 dekabr tarixli Qanununun 3-cü maddəsində xarici investorlara bütün növ əmlak və əmlak hüquqları (gəlirləri) və bununla bağlı imtiyazlar, o cümlədən əqli mülkiyyət hüquqları və digər hüquqlar nəzərdə tutulur. Xarici investisiyalar, xarici məqsədlər üçün xarici

investisiyalar var. Azərbaycan Respublikasında xarici investorlar aşağıdakılara malik ola bilərlər:

- xarici hüquqi şəxslər; xarici ölkədə daimi yaşayan əcnəbilər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, bu şərtlə ki, iqtisadi fəaliyyət üçün yalnız vətəndaşlıq və ya daimi yaşayış yeri üzrə qeydiyyatda alınsınlar;

- xarici ölkələr;

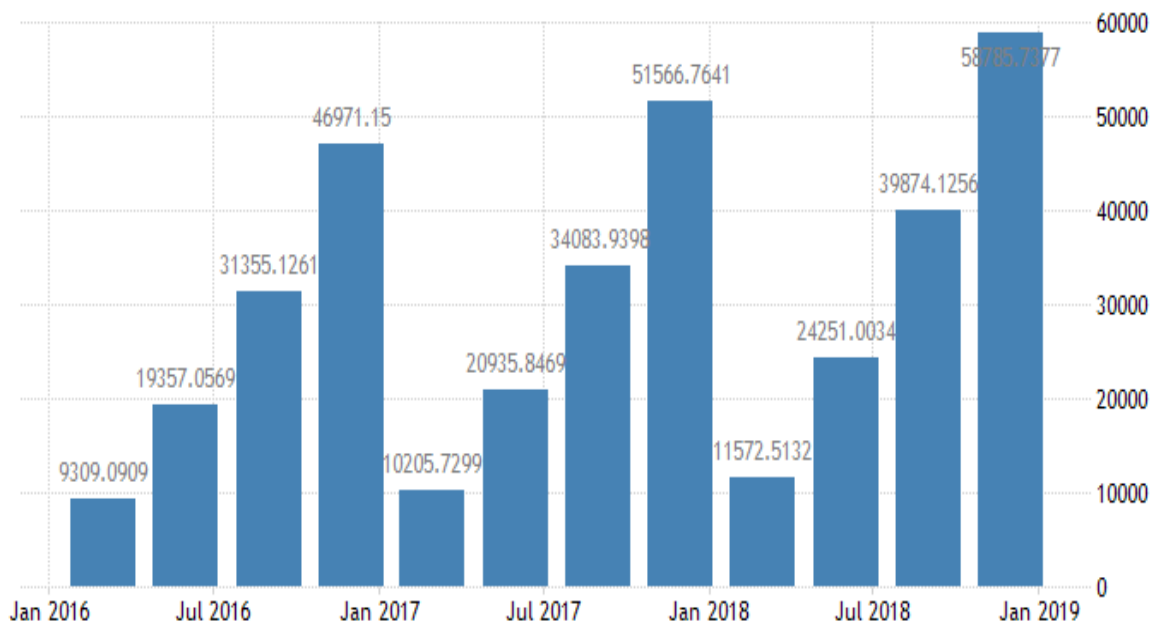
- Beynəlxalq təşkilatlar.

Müasir şəraitdə investisiya kapitalı iqtisadi məqsədəuyğunluq prinsipi ilə işləyir və ən yüksək məhsuldarlığın mümkün olduğu regionlarda cəmlənir. Xarici investisiyaların ölkəyə daxil olması ölkənin geoiqtisadi sahədə mövqeyini və dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyasının uğurunu müəyyən edən əsas meyar olur. Xarici investisiyaları cəlb etməklə ölkələr yeni iqtisadiyyatın ixtisaslaşması üçün struktur transformasiyalarını daha uğurla həyata keçirmək imkanı əldə edirlər.

Məlum olduğu kimi, inkişaf etmiş ölkələr arasında intensiv kapital axını müşahidə olunur. Belə ki, kapital ixracının 92%-i, idxalının 80%-i ABŞ, Avropa İttifaqı və Yaponiyanın payına düşür. Bunun əsas səbəbi birbaşa xarici investisiya axınını müəyyən edən transmilli şirkətlərin 80%-ə qədərini bu ölkələrə aid olmasıdır.

Azərbaycanla Ukrayna arasında xarici iqtisadi əlaqələrə nəzər salarkən, ilk növbədə, Ukraynanın iqtisadi vəziyyətini təhlil etmək lazımdır. Hər bir ölkənin iqtisadi göstəriciləri ÜDM-ə əsaslanır. Beləliklə, Ukraynanın ÜDM-ni təhlil edək. Bunu etmək üçün aşağıdakı diaqramdan istifadə edin.

Sxem 2 Ukraynanın ÜDM-I (sabit qiymətlərdə, milyon dollar)

SOURCE: TRADINGECONOMICS.COM | AGENCY OF STATISTICS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Mənbə: <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/gdp-constant-prices>

Sxem 2 sabit qiymətlərdə əks olunan 2016-2018-ci illərdə Ukraynanın ÜDM-nin həcmi əks etdirir. Plan 3.1-ə əsasən, 2016-cı ilin yanvarında Ukraynanın ÜDM-i 9 309,1 milyon dollar səviyyəsində müəyyən edilib. Həmin ilin iyulunda bu rəqəm iki dəfədən çox artaraq 19 357,1 milyon dollara çatıb. 2016-cı ilin dekabrında bu rəqəm bir qədər artaraq 31 355,1 milyon dollar olub. 2017-ci ilin əvvəlində Ukraynanın ÜDM-i 46 971 milyon dollar müəyyən edilib. Bununla belə, Qrafik 3.1 Ukraynanın müqayisəli qiymətlərlə ÜDM-nin 2017-ci ildə sabit qalmadığını göstərir. Belə ki, 2017-ci ilin yayında bu rəqəm xeyli azalaraq 2 0935,8 milyon dollara çatıb. Halbuki 2017-ci ilin sonuna bu rəqəm 34 084 milyon dollara yüksəlmişdi. 2018-ci ildə Ukraynanın ÜDM-i artıb. Belə ki, 2018-ci ilin yanvar ayında bu rəqəm təqribən 51 milyon 567 milyon dollar təşkil edib. Bununla belə, ən böyük artım 2019-cu ilin əvvəlində baş verib. Beləliklə, 2019-cu ilin yanvar ayında Ukraynanın ÜDM-i təxminən 58,785 milyon dollar qiymətləndirilir.

Ukraynanın xarici ticarətində idxal-ixrac əməliyyatları mühüm yer tutur. Ukrayna aşağıdakı ölkələrlə idxal əməliyyatları həyata keçirir. Bu vəziyyətlər aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl 2. Ukraynaın 2017-ci ildə idxal əməliyyatlarını həyata keçirdiyi ölkələrin siyahısı

№	Ölkələr	İdxal həcmi
1	Rusiya	11.47 milyard dollar
2	Çin	4.69 milyard dollar
3	Almaniya	1.48 milyard dollar
4	ABŞ	1.25 milyard dollar
5	İtaliya	945.27 milyon dollar
6	Özbəkistan	735.16 milyon dollar
7	Türkiyə	730.08 milyon dollar
8	Cənubi Koreya	567.50 milyon dollar
9	Fransa	535.33 milyon dollar
10	Belarusiya	508.57 milyon dollar
11	Ukrayna	462.15 milyon dollar
12	Yaponiya	413.94 milyon dollar
13	Birləşmiş Krallıq	358.97 milyon dollar
52	Azərbaycan	33.8 milyon dollar

Mənbə: <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/gdp-constant-prices>

Cədvəl 2-dən də məlum olduğu kimi, Ukraynaa ən çox idxal olunan məhsullar Rusiya məhsullarıdır. Belə ki, 2017-ci ildə Ukrayna Rusiyadan 11.47 milyard dollar həcmində məhsul istehsal etmişdir. Bu göstəricidə ikinci yeri isə Çin tutur. Belə ki, 2017-ci ildə Ukrayna çindən 4.69 milyard dollar həcmində məhsul idxal etmişdir. Üçüncü yerdə isə Almaniya qərarlaşıb. Belə ki, Ukrayna 2017-ci ildə Almaniya ilə ümumi həcmi 1.48 milyard dollar olan məhsul idxal ediblər. Respublikamız isə bu göstəricidə 52-ci sırada yer tutur. Belə ki, Ukrayna Azərbaycandan 2017-ci ildə cəmi 33.8 milyon dollar həcmində məhsul idxal etmişdir.

Ukraynaın məhsul ixrac etdiyi ölkələrin sıralamasını təhlil edək. bunun üçün cədvəl 3.2-ni təhlil edək.

Cədvəl 3. Ukraynanın 2017-ci ildə məhsul ixrac etdiyi ölkələrin siyahısı

№	Ölkələr	İdxal həcmi
1	İtaliya	8.67 milyard dollar
2	Çin	5.78 milyard dollar
3	Hollandiya	4.75 milyard dollar
4	Rusiya	4.52 milyard dollar
5	İsveçrə	3.10 milyard dollar
6	Fransa	2.86 milyard dollar
7	İspaniya	1.44 milyard dollar
8	Özbəkistan	1.25 milyard dollar
9	Türkiyə	1.15 milyard dollar
10	Ukrayna	1.14 milyard dollar
11	Cənubi Koreya	1.13 milyard dollar
12	Yunanıstan	963.69 milyon dollar
13	Birləşmiş Krallıq	926.76 milyon dollar
36	Azərbaycan	105.92 milyon dollar

Mənbə: <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/gdp-constant-prices>

Cədvəl 3-dən məlum olduğu kimi, Ukrayna Respublikasının ən çox məhsul satdığı və yaxud da ixrac etdiyi ölkə İtaliyadır. Belə ki, 2017-ci ildə Ukrayna İtaliyaya ümumi həcmi 8.67 milyard dollar olan məhsul ixrac etmişdir. Bu siyahıda ikinci yeri isə Çin tutur. 2017-ci ildə Ukrayna Çinə 5.78 milyard dollar həcmində məhsul ixrac etmişdir. Bu sıralamada 3-cü yeri isə Hollandiya tutur. 2017-ci ildə Ukraynadan Hollandiyaya ümumi dəyəri 4.75 milyard dollar olan məhsul ixrac edilmişdir. İdxal siyahısında birinci yeri tutan Rusiya bu sıralamada dördüncü yerdədir. Azərbaycan isə bu siyahıda 36-cı yerdədir. Belə ki, Ukrayna 2017-ci ildə Azərbaycana ümumi dəyəri 105.92 milyon dollar olan məhsul ixrac etmişdir.

Ukrayna Dövlət Statistikasının məlumatına görə, 2021-ci ilin yanvar-noyabr (ilin yekunları haqda məlumatlar hələ yoxdur) aylarında ölkələrimiz arasında xarici

ticarət dövriyyəsi 904 milyon dollar təşkil edib ki, bu 2020-ci ilin analoji dövr göstəricisindən 52 faiz çoxdur. Ötən ilin 11 ayı ərzində Ukraynadan Azərbaycana məhsul ixracı 833 milyon dollar, yaxud 2020-ci ilin analoji dövr göstəricisindən 46 faiz çox təşkil edib. Azərbaycandan Ukraynaya idxal isə - 71,4 milyon dollar olub ki, bu da 2020-ci ilin 11 ayı üzrə göstəricidən təxminən üç dəfə çoxdur [8].

Ukraynadan Azərbaycana ixracın strukturunu hələ də metallurgiya sənayesi, sənaye kompleksi və maşınqayırma təşkil edir. Azərbaycan Ukraynaya əsasən neft-kimya və aqrar-sənaye məhsulları ixrac edir.

Bununla belə, biz hesab edirik ki, iqtisadi sahədə tərəfdaşlığın müsbət təcrübəsi yalnız ticarətin artması ilə məhdudlaşmamalıdır. Ukraynanın Azərbaycanla əməkdaşlıqda prioritet hesab etdiyi yanacaq, enerji və nəqliyyat sahələrində qarşılıqlı faydalı layihələrin birgə həyata keçirilməsi məsələlərinin həlli də vacibdir.

Bundan əlavə, iqtisadi əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi imkanları regionlararası kooperasiyaya, birgə müəssisələrin yaradılmasına, Ukrayna və Azərbaycanda istehsal müəssisələrinin özəlləşdirilməsində əsas tərəflərin iştirakı ilə bağlıdır. Hazırda regional əməkdaşlıq haqqında saziş layihələrimiz Dnepropetrovsk, Odessa və Bakı, Volın vilayəti ilə Bakının Gəncə, İliçevsk və Qaradağ rayonları arasında imzalanma mərhələsindədir.

Azərbaycan və Ukrayna arasında əlaqələrin fəal sahələrindən biri də enerjidir. Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) da burada mühüm yer tutur. SOCAR-ın törəmə şirkəti olan “SOCAR Energy Ukraine” Ukraynada yanacaqdoldurma məntəqələri şəbəkəsinə malikdir və benzin və digər neft məhsullarının satışı ilə məşğuldur. 2009-cu ilin dekabrından Ukraynada fəaliyyət göstərən SOCAR-ın hazırda ölkədə 60 yanacaqdoldurma məntəqəsi və 4 çən parkı var.

Ötən il Azərbaycan-Ukrayna enerji əməkdaşlığı üzrə işçi qrupunun 4-cü iclası videoformatda keçirilib. Azərbaycan və Ukraynanın energetika nazirlərinin müavinləri Kamal Abbasov və Yaroslav Demçenkovun həmsədrliyi ilə keçirilən görüşdə SOCAR-ın Ukraynada fəaliyyətinin şaxələndirilməsi, ölkənin neft bazarında iştirakının artırılması, neft və qaz sektorunda birgə investisiya layihələrinin həyata keçirilməsinə dair razılıq əldə olunub. qaz sektoru.

“SOCAR Energy Ukraine” təyyarə yanacağı qonşu ölkələrdən, ilk növbədə Litva və Belarusdan idxal edir. 650-dən çox Ukrayna şirkətini əhatə edən Reputation Activists reyting mərkəzi SOCAR-ı 2020-ci ildə Ukraynanın yanacaq sənayesində neft məhsullarının pərakəndə satışı sektorunda ilk üç şirkətdən biri adlandırıb.

Ukrayna Dövlət Gömrük İdarəsinin məlumatına görə, 2021-ci ilin 11 ayı ərzində Azərbaycandan 486 milyon dollar dəyərində neft idxal edilib. Halbuki 2020-ci ilin müvafiq dövründə bu rəqəm 233 milyon dollar təşkil edir. Qeyd edək ki, bu müddət ərzində Ukraynanın neft idxalı 695 milyon dollar təşkil edib. Beləliklə, ölkənin neft idxalında Azərbaycanın payı 70 faiz təşkil edir. Başqa sözlə, Azərbaycan nefti Ukraynanın iqtisadi və enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əsas rol oynayır.

2000-ci ilin martında Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma Azərbaycana rəsmi səfər etmiş, burada qarşılıqlı maraq doğuran məsələləri müzakirə etmiş, ikitərəfli münasibətlərin inkişaf perspektivlərini müəyyən etmişdir. Ukraynada Azərbaycana böyük maraq və maraq sürətlə artır. Bunun bariz təzahürlərindən biri 2000-ci il sentyabrın 1-də Kiyevdə Heydər Əliyev adına İctimai Elmlər İnstitutunun açılışı olmuşdur [10., s.92].

2001-ci ildə Ukrayna Ali Radasının sədri İ.Plyuşun Azərbaycana səfərləri və görüşləri, 2002-ci ildə Azərbaycan Parlamentinin sədri M.Ələsgərovun Ukraynaya danışıqları, habelə AR Baş nazirinin səfəri Azərbaycan Prezidenti A.Rasizadə 2004-cü ildə Ukraynaya, Ukrayna Ali Radasının sədri V.Litvinin Azərbaycana səfərləri münasibətlərin intensivliyini əyani şəkildə göstərir.

2004-cü il iyunun 3-4-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Ukraynada rəsmi səfərdə olmuş, burada Prezident L.Kuçma, Baş nazir V.Yanukoviç və Ali Radanın sədri V.Litvin ilə görüşmüşdür. Danışıqlar zamanı tərəflər iki ölkə arasında iqtisadi əlaqələrin inkişafını, ticarət dövriyyəsinin səviyyəsini, bir sıra ikitərəfli layihələrin həyata keçirilməsini, enerji resurslarının Avropaya nəqli sahəsində əməkdaşlığı və digər məsələləri yüksək qiymətləndiriblər. Səfər zamanı Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında Birgə Bəyannamə və 8 hökumətlərarası və idarələrarası sənəd imzalanıb.

II FƏSİL.
BEYNƏLXALQ SFERADA AZƏRBAYCAN-UKRAYNA TƏRƏFDAŞLIQ
MÜNASİBƏTLƏRİ

2.1. Beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığı

Sovet İttifaqının dağılmasından sonra əksər Sovet ölkələri ciddi siyasi və iqtisadi böhrandan yeganə çıxış yolunu Qərb strukturlarına inteqrasiyada gördülər. Təbii ki, Qərb də keçmiş sovet respublikalarının Rusiyanın orbitindən birdəfəlik çıxarılmasında maraqlı idi. Bu baxımdan həmin respublikaların siyasi və iqtisadi inteqrasiyasını təmin etmək üçün müxtəlif mexanizmlər və formatlar müzakirə olunurdu. GUAM-ın yaradılması həm iştirakçı postsovet ölkələrinin, həm də Qərbin marağında idi. SSRİ-nin dağılmasından sonra Rusiyanın təşəbbüsü və bilavasitə təşkilatçılığı ilə yaranan MDB, demək olar ki, iştirakçı ölkələrin böyük əksəriyyətinin siyasi və iqtisadi gözləntilərini doğrultmadı. Əsas o idi ki, MDB formatında iştirakçı dövlətlərin maraqlarını uzlaşdırmaq qeyri-mümkün görünürdü. Təbii ki, ümumi maraqlar fonunda fəaliyyət göstərməyən bir qurumun perspektivi perspektivli sayıla bilməzdi. İqtisadiyyatları dağıldıqdan sonra müstəqillik əldə etmiş postsovet respublikaları iqtisadi böhrandan çıxmaq üçün prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilmişdi.

Təşkilat çərçivəsində müxtəlif üzv dövlətlər arasında müxtəlif sahələrdə sıx əməkdaşlığın əsasları qoyulmuşdur. Bundan əlavə, Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin GUAM çərçivəsində qurulması və inkişafı xüsusi dinamikliyi ilə seçilir. Ümumiyyətlə, GUAM çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əlaqələrindən bəhs etməzdən əvvəl qeyd edək ki, Ukrayna Azərbaycanın sıx əməkdaşlıq etdiyi postsovet respublikalarından biridir. Tərəflər arasında münasibətlərin inkişaf tendensiyası onu strateji xarakter daşımağa imkan verir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişafına, əməkdaşlığın yeni istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirmişdir. GUAM çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişafı üçün yeni imkanlar yarandı. GUAM Azərbaycan və Ukrayna arasında iqtisadi inteqrasiyanın dərinləşdirilməsi üçün ən uyğun format kimi tanınıb. Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, GUAM ölkələri arasında əməkdaşlığın inkişafı prioritet kimi müəyyən edilib. Xüsusilə, enerji sahəsində əməkdaşlıq iqtisadi əlaqələrin əsasını təşkil edir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası GUAM çərçivəsində həyata keçirilən enerji layihələrində əsas rol oynayır. Müvafiq olaraq, GUAM çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığının əsas istiqaməti enerji sektorudur. Belə ki, təkcə 2011-ci ilin

birinci yarısında Azərbaycandan Ukraynaya 1,5 milyon ton neft idxal edilib ki, bu da onun tələbatının təxminən 25%-ni təşkil edir. Bu, Ukraynanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm hadisə idi. Bundan sonra enerji sahəsində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığı artan tempə inkişaf edib. Bunu təsdiqləyən mühüm məqamlardan biri də Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin (SOCAR) yanacaq doldurma məntəqələrinin hazırda Ukraynada uğurla fəaliyyət göstərməsidir. Bütövlükdə GUAM çərçivəsində enerji əməkdaşlığı bütün iştirakçı ölkələrin strateji maraqlarına cavab verir. GUAM-ın baş katibi V.Çeçelaşvili enerji sahəsində əməkdaşlığın əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirərək dedi: “Azərbaycan yeni bazarlara çıxış əldə etdi, Gürcüstan tranzit imkanlarını reallaşdırdı və Ukrayna öz xammal ehtiyatlarını şaxələndirdi” [42]. Çeçelaşvili əlavə edib ki, Azərbaycandan Ukraynaya 1,5 milyon ton mazutun təhlükəsiz şəkildə çatdırılması GUAM çərçivəsində nəqliyyat dəhlizinin böyük potensialından xəbər verir.

GUAM çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığı, təbii ki, tək-cə enerji sektorunu əhatə etmir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında əməkdaşlıq çoxşaxəlidir. GUAM çərçivəsində əlaqələrin inkişafı tərəflər arasında yeni perspektivli əməkdaşlıq sahələrinin yaranmasına səbəb olub. Ona görə də GUAM formatında xüsusi maraq doğuran sahələrdən biri azad ticarət zonalarının yaradılmasıdır. Üzv ölkələr üçün bu istiqamətdə fəaliyyətin genişləndirilməsinin vacibliyini sübut edən əsas məqam 2002-ci il iyulun 20-də üzv dövlətlər tərəfindən azad ticarət zonalarının yaradılması haqqında sazişin imzalanmasıdır[6]. Müvafiq olaraq, bu sahədə əməkdaşlıq Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin mühüm sahəsinə çevrilib. Üzv dövlətlərlə Azərbaycan və Ukrayna arasında ticarət əlaqələrinin inkişafında razılıq əldə edildikdən sonra mühüm dinamika müşahidə olunub. Beləliklə, tərəflər arasında ticarət dövriyyəsi ildən-ilə xeyli artıb. Belə ki, tərəflər arasında ticarət dövriyyəsi 2006-cı ildə 355 milyon dollar, 2010-cu ildə isə 1,3 milyard dollar təşkil edib. Sonrakı illərdə Azərbaycanla Ukrayna arasında ticarət dövriyyəsində cüzi azalma müşahidə olunub və Ukrayna tərəfi bunu texniki səbəblərlə izah edib. Bununla belə,

tərəflər həmişə ticarət-iqtisadi əlaqələrin inkişafı üçün imkanlar axtarır və onların genişləndirilməsi üçün müvafiq tədbirlər görür.

Qeyd edək ki, 2002-ci ilin iyulunda Yalta sammiti zamanı GUAM-a üzv dövlətlər arasında daha bir mühüm saziş imzalanıb. Bu müqavilənin şərtlərinə əsasən, iştirakçı dövlətlər terrorizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq və digər xoşagəlməz hadisələrlə birgə mübarizə aparmağı öhdələrinə götürdülər [35]. Qeyd edək ki, bu, beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə, GUAM çərçivəsində beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında yeni imkanlar açan çox mühüm sazişdir. Təşkilatın üzvü olan dövlətlər arasında saziş imzalandıqdan sonra yeni, daha mühüm əməkdaşlıq sahəsi yaranıb. Ona görə də bu sazişdə ilk növbədə üzv dövlətlər arasında hərbi-texniki əməkdaşlığın qurulması və inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi vurğulanırdı. Müvafiq olaraq, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında hərbi-texniki əməkdaşlığın təmin edilməsi və genişləndirilməsi istiqamətində ciddi addımlar atıldı. Məlum olduğu kimi, Ukraynanın hərbi-texniki əməkdaşlıq üçün böyük potensialı var və Azərbaycan bu sahədə əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdə maraqlıdır. Ona görə də Azərbaycan üçün hərbi kadrların hazırlanması, hərbi sənayenin və digər hərbi sahələrdə Ukraynanın təcrübəsindən istifadə etmək vacibdir. Azərbaycanda hərbi sənayenin fəal inkişafı ölkəmizdə hərbi-texniki sahədə əməkdaşlıq üçün real potensial yaradıb. GUAM çərçivəsində hərbi-texniki əməkdaşlığın inkişafı münaqişələri həll olunmamış üzv dövlətlər üçün həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Bu kontekstdə Azərbaycan GUAM çərçivəsində Ukrayna ilə hərbi-texniki əməkdaşlığın inkişafına xüsusi önəm verir. Digər tərəfdən, Ukrayna tərəfi Azərbaycanın hərbi-texniki əməkdaşlığının imkanlarını yüksək qiymətləndirir. Ümumiyyətlə, müşahidələr göstərir ki, GUAM çərçivəsində hərbi-texniki əməkdaşlığın inkişafı üzv dövlətlər arasında enerji, nəqliyyat və kommunikasiya dəhlizlərinin etibarlı mühafizəsini təmin etməyə imkan verir [4. səh.21]. GUAM çərçivəsində Ukrayna ilə Azərbaycan arasında hərbi-texniki əməkdaşlıq, o cümlədən dövlət sərhədlərinin etibarlı mühafizəsi, hərbi təhsil

müəssisələrinin təkmilləşdirilməsi və s. Bu, həm də yerlərdə təcrübə mübadiləsi baxımından çox vacibdir.

Qeyd edək ki, GUAM-ın fəaliyyəti əsasən qənaətbəxş deyildi. Ona görə də GUAM məqsədlərinə çatmaqda o qədər də effektiv hesab edilmir. Bununla belə, Azərbaycan GUAM çərçivəsində əlaqələrin inkişafında maraqlıdır və öz strateji maraqlarını həyata keçirmək üçün GUAM formatı çərçivəsində əməkdaşlıq üçün bütün imkanlardan fəal şəkildə istifadə edir. GUAM-Azərbaycan münasibətlərinin hazırkı vəziyyəti Azərbaycan tərəfinin konstruktiv mövqeyi baxımından perspektivli görünür [1., s.102].

Odur ki, təhlillərimiz göstərir ki, GUAM-ın yaradılmasında əsas məqsəd ona üzv olan dövlətlərin səmərəli demokratikləşməsini və iqtisadi inkişafını təmin etmək, eləcə də Avropaya inteqrasiyanı dərinləşdirməkdir. GUAM çərçivəsində üzv dövlətlər siyasi, iqtisadi, sosial və hərbi sahələrdə səmərəli əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar əldə ediblər. GUAM çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna münasibətləri yeni mərhələyə qədəm qoyub. GUAM çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığı bir çox sahələri əhatə edir. Bu istiqamətlər arasında enerji, nəqliyyat və kommunikasiya sahəsində, eləcə də hərbi sahədə əməkdaşlıq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

1997-ci il aprelin 28-də İstanbulda Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına (QDİƏT) üzv ölkələrin işgüzar konfransı keçirildi. Konfransda Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma ilə görüşüb, qarşılıqlı maraq doğuran məsələləri müzakirə edib. QDİƏT-in növbəti iclası 1998-ci il iyunun 4-5-də Yaltada keçirildi. Zirvə toplantısında iştirak edən Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ukraynalı həmkarı Leonid Kuçma ilə görüşdü. Görüşdə Dağlıq Qarabağ problemi ilə yanaşı, iki ölkə arasında QDİƏT çərçivəsində əməkdaşlığın perspektivləri də müzakirə olunub. İki ölkə arasında münasibətləri yeni müstəviyə daşıyan digər əməkdaşlıq sahəsi Böyük İpək Yolu layihəsidir. 1998-ci il sentyabrın 7-8-də Bakıda keçirilən “Böyük İpək Yolu” Beynəlxalq Konfransında Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Özbəkistan, Rumıniya,

Qırğızıstan, Moldova və Bolqarıstan prezidentləri, habelə Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma iştirak etmişlər. Heydər Əliyev Leonid Kuçma ilə görüşündə “Böyük İpək Yolu” layihəsindən gözləntiləri və iki ölkə arasında bu formatda əməkdaşlıq imkanlarını müzakirə etdi. 2009-cu ilin yanvar-oktyabr aylarında Azərbaycan Respublikası dünyanın 136 ölkəsi ilə ticarət sahəsində əməkdaşlıq etmiş, 16,5 milyard dollar dəyərində idxal-ixrac əməliyyatları həyata keçirmişdir. Xarici ticarət əməliyyatlarının 2,9%-i Ukrayna ilə həyata keçirilib.

Azərbaycan və Ukrayna iqtisadi müstəvidə də hərtərəfli əməkdaşlıq qurub. Azərbaycan və Ukrayna Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Uğrunda Təşkilatı (GUAM) ilə birlikdə Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində sıx əlaqələr qurmağa nail olub.

2005-ci ilin aprelində GUÖAM-ın Kişinyovda keçirilən sammiti çərçivəsində Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Ukrayna Prezidenti Viktor Yuşşenko ilə görüşüb, həmin ilin iyununda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev beynəlxalq investisiya forumunda iştirak etmək üçün Ukraynaya səfər edib. əlaqələri dərinləşdirmək.

2.2. Beynəlxalq enerji və nəqliyyat layihələri çərçivəsində strateji tərəfdaşlıq

Azərbaycan və Ukrayna arasında enerji əməkdaşlığı ilə bağlı məsələlər xüsusi maraq doğurur. Çünki bu gün Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ən etibarlı tərəfdaşdır. Ölkəmizin Ukraynaya ixracının əsas hissəsini neft və neft məhsulları təşkil edir. Məlumdur ki, hazırda Azərbaycan təbii sərvətlərlə zəngin ölkədir. Ölkəmizdə təbii qazın təsdiq edilmiş ehtiyatlarının həcmi əhəmiyyətli dərəcədə 2 trilyon kubmetrdən çoxdur. Azərbaycan onsuz da digər ölkələrin vasitəçiliyi olmadan öz təbii sərvətlərini dünya bazarlarına çıxara bilər. Ölkəmiz öz qaz ehtiyatlarını qonşu ölkələrə nəql edir. Azərbaycan maye qazının Ukraynaya nəqli problemi 2011-ci ildə həll olunub. Belə ki, həmin ilin yanvarında iki ölkə prezidentləri Azərbaycan maye qazının Ukraynaya nəqlinə dair sənəd imzalayıblar.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sözlərinə görə, Azərbaycan enerji mənbəyi istehsalçısı kimi, Ukrayna isə istehlakçı və tranzit ölkə kimi bir çox ölkələrin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Ona görə də Xəzər və Qara dəniz regionlarında, o cümlədən enerji sektorunda əməkdaşlıq bizim birgə fəaliyyətimizin nəticəsidir. Azərbaycan uzun illərdir ki, enerji resurslarının Qara dəniz, Aralıq dənizi və dünya bazarlarına etibarlı nəqlini və paylanmasını təmin edir. Bu məsələdə Ukrayna prezidenti Viktor Yanukoviçin mövqeyi bizim prezidentimizin mövqeyi ilə üst-üstə düşür. O, enerji sahəsində əməkdaşlığın prioritet istiqamətlərdən biri olduğunu və karbohidrogenlərin Avropaya nəqlində ölkələrimizin qüvvələrini birləşdirmək üçün hər cür imkana malik olduğunu qeyd edib. Bu və digər məsələlər üzrə qarşılıqlı fəaliyyət ölkələrimizin Qara dəniz-Xəzər regionunda mövqələrinin möhkəmlənməsinə kömək edəcək. İki ölkənin irimiqyaslı infrastruktur layihələrini həyata keçirərkən üzləşdiyi imkanlardan da bəhs edilir [6., s.107].

Ukrayna və Azərbaycan müttəfiq sayılır. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, 2004-cü ildə Ukrayna yeganə ölkə idi ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Baş naziri, Milli Məclisin sədri və xarici işlər naziri bir neçə dəfə səfər etmişlər. Bu yüksək səviyyəli səfərlər Azərbaycanın Ukrayna ilə münasibətlərə verdiyi önəmdən xəbər verir. Son illər iki ölkə arasında iqtisadi əlaqələrdə mühüm irəliləyişlər əldə olunub. Əgər 2001-ci ildə iki ölkə arasında qarşılıqlı ticarət dövriyyəsi 59 milyon dollar təşkil edirdisə, 2002-ci ildə bu rəqəm 110 milyona, 2004-cü ildə isə 30% artaraq 182,6 milyon dollara çatmışdır [28].

Azərbaycan və Ukrayna arasında 2000-2012-ci illər üçün uzunmüddətli iqtisadi əməkdaşlıq proqramı var. Bu günə kimi iki ölkə arasında 68 hüquqi sənəd imzalanıb. İkitərəfli əlaqələrlə yanaşı, müxtəlif qurumlarla əməkdaşlıq da əlaqələrin strateji inkişafına töhfə verir. Xüsusilə, Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin yaradılması üzrə TRASEKA layihəsi olan GUAM orqanı və Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlıq yüksək səviyyədə qurulub.

Ukrayna Cənubi Qafqazda öz maraqlarını 1990-cı illərin ortalarından müəyyən edib. Bunlar, ilk növbədə, enerji və nəqliyyat layihələridir. Bu layihələr Ukraynanın Rusiyadan çoxəsrlik enerji asılılığına son qoymağın yeganə yoludur.

Ukraynanın Cənubi Qafqaz siyasəti ilk növbədə Azərbaycan və Gürcüstan üzərində qurulub. Moskvanın münaqişə ilə bağlı mövqeyindən narazı qalan Azərbaycan və Gürcüstan üçün Rusiyadan regionda alternativ kimi istifadə edilməsi cəlbedici amil kimi görünür. Ukraynanın müvafiq olaraq Azərbaycan və Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü açıq şəkildə dəstəkləməsi bu ölkələrdən Ukraynanın regiondakı geosiyasi və geoiqtisadi planlarına müsbət münasibət bəsləmələrini tələb edir. Lakin Ukraynanın ciddi cəhdlərinə baxmayaraq, ölkə Cənubi Qafqazda ciddi geosiyasi amil kimi özünü təsdiq edə bilmir və Türkiyə, İran, Rusiya, ABŞ və Avropa İttifaqının aktiv siyasətləri fonunda passiv müşahidəçi kimi çıxış edir. . . Məsələn, Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik sisteminin yaradılması ilə bağlı region dövlətləri tərəfindən müəyyən təkliflər verilsə də, bu planların heç birində Ukraynanın iştirakı nəzərdə tutulmur. Yalnız bir dəfə, 2000-ci ildə Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl Ukraynanın regionda təhlükəsizlik sistemində qoşulma ehtimalından danışdı [5., s.43].

Ukraynanın regional siyasətinə nəzər saldıqda aydın olur ki, rəsmi Kiyev Rusiyanın nəzarətində olan “münaqişə ocaqlarını” söndürmək üçün aktiv addımlar atmağa üstünlük verir. Lakin Ukrayna hələ də bu sahədə ciddi siyasi və güc faktoruna çevrilməyib. Azərbaycan Ukrayna ilə münasibətlərdə iqtisadi, siyasi, regional və hərbi əməkdaşlığa xüsusi önəm verir.

Ukraynanın regionda mövqeyinin zəif olmasının səbəblərindən biri də ölkənin iqtisadi əlaqələrini yalnız enerji ilə məhdudlaşdırmasıdır. Bu gün Ukraynanın qarşısında duran əsas vəzifə rəsmi Kiyevin Azərbaycanın dəstəyinə xüsusi diqqət yetirdiyi Bakı-Supsa neft kəmərinin davamı kimi Odessa-Brodı neft kəmərinin reallaşdırılmasıdır.

Odessa-Brodı-Qdansk layihəsinin uğuru daha çox Azərbaycan və Qazaxıstandan asılıdır. Çünki bu kəmərlər o zaman strateji əhəmiyyət kəsb edə bilər ki, o, Xəzər neftini dünya bazarına çıxarsın. Ona görə də rəsmi Kiyev son illər Bakı və Astananın bu layihəyə sadıqlığını təmin etmək üçün bir sıra diplomatik addımlar atıb. 2004-cü ildə Ukrayna Xəzər neftinin bu marşrutla (Bakı-Supsa neft kəmərinin davamı kimi) Avropaya nəqlinə dəstək vermək xahişi ilə Azərbaycan və Qazaxıstan rəhbərliyinə müraciət edib. Lakin Azərbaycan Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinə

üstünlük verdiyi üçün Odessa-Brodı-Qdansk layihəsinin taleyi hələ də sual altındadır [9., s.22].

1995-ci ilin iyulunda Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçmanın Azərbaycana, 1997-ci ilin martında isə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Ukraynaya rəsmi səfərləri münasibətlərin hüquqi bazasının yaradılmasında və münasibətlərin strateji səviyyəyə yüksəlməsində mühüm rol oynamışdır.

Eyni zamanda iqtisadi əlaqələrin inkişafına da diqqət yetirilib. 1998-ci ilin sentyabrında Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma Böyük İpək Yolunun bərpasına dair Bakı Beynəlxalq Konfransında, 1999-cu ilin sentyabrında isə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev beynəlxalq "Baltik-Qara dəniz əməkdaşlığı: Bölünmədən Konfrans"da iştirak etmişdir. ". sətirlər." 21-ci əsrdə vahid Avropa naminə" Yaltada. Yüksək səviyyəli dövlət başçılarının iştirakı ilə keçirilən bu konfranslar dövlətlərarası və regional iqtisadi inteqrasiyanın dərinləşməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Ümumiyyətlə, Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin xüsusiyyətlərindən biri ölkə rəhbərlərinin, o cümlədən prezidentlərin rəsmi və işgüzar səfərlərinin müntəzəm xarakter daşmasıdır.

Ukraynada çoxlu sayda Azərbaycan diasporu yaşayır və bu ölkənin ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında fəal iştirak edir. Bu amil də iki ölkə arasında əlaqələrin inkişafında və inkişafında xüsusi rol oynayır. Hazırda Azərbaycan-Ukrayna əlaqələri Avropa İttifaqı, Avropanın təhlükəsizliyi, iqtisadi, siyasi, enerji və geosiyasi layihələr çərçivəsində gündən-günə inkişaf edir və möhkəmlənir. Hər iki tərəf iki ölkə arasında münasibətləri strateji müttəfiqlik səviyyəsinə qaldırmaq üçün şüurlu addımlar atır.

Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığının inkişafına Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur.

Azərbaycan və Ukrayna arasında ticarət-iqtisadi əlaqələr ikitərəfli münasibətlərin inkişafında aparıcı qüvvədir. Bu əlaqələrin inkişafı tərəfdaşlıq, dövlətlərarası əlaqələr və biznes birlikləri vasitəsilə baş verir. Bakı ilə Kiyev arasında ticarət tərəfdaşlığı artır: 2021-ci ilin ilk 11 ayında ticarət dövriyyəsi 866 milyon dollar təşkil edib. 2020-ci ildə bu rəqəm 771 milyon dollar olub.

İki ölkə, xüsusilə kənd təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlığı genişləndirmək üçün böyük potensiala malikdir. Ukraynanın becərilməsi üçün əlverişli olan geniş əraziləri var və Azərbaycan bu sahədə Ukraynanın zəngin təcrübəsindən və texnologiyasından yararlanıb bilər. Bu sahədə əməkdaşlıq Azərbaycanın ərzaq təhlükəsizliyinin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edə bilər.

Ukrayna həm də Azərbaycanda neft-kimya məhsulları üçün mühüm bazardır. Azərbaycan Ukraynanın strateji enerji tərəfdaşdır. İki ölkə arasında əməkdaşlıq neft-qaz sektorunun inkişafında da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin (SOCAR) Ukraynada geniş yanacaq doldurma məntəqələri şəbəkəsi var. Şirkətin əsas fəaliyyəti neft məhsullarının topdan və pərakəndə satışı, təbii qazın və aviasiya yanacaqlarının topdan satışıdır. Azərbaycan və Ukrayna arasında enerji sahəsində əməkdaşlıq potensialından hələ də tam istifadə olunmayıb. Bu baxımdan Ukraynada karbohidrogen yataqlarının işlənməsində, enerji obyektlərinin özəlləşdirilməsində və yeni infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsində Azərbaycan şirkətlərinin iştirakı perspektivli ola bilər [49].

Bundan əlavə, Ukrayna Cənub Qaz Dəhlizinin genişləndirilməsi çərçivəsində Azərbaycan qazının Avropa bazarına idxalı imkanlarını nəzərdən keçirir.

Digər mühüm məsələ insanların əməkdaşlığıdır. Azərbaycanlı tələbələr arasında Ukrayna universitetlərinə böyük tələbat var. 2021-ci ildə 1247 Azərbaycan vətəndaşı Ukraynanın ali təhsil müəssisələrinə daxil olub.

Beləliklə, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Ukraynaya səfəri ikitərəfli münasibətlərin daha da inkişafına və yeni müstəviyə çıxarılmasına xidmət edəcək.

Tərəflərin imzaladığı digər mühüm sənəd “Naftoqaz” və SOCAR arasında enerji sahəsində əməkdaşlığa dair memorandumdur. Azərbaycan uzun müddətdir ki, etibarlı enerji tərəfdaşı kimi özünü təsdiqləyib. İki ölkə arasında birgə müəssisələr uğurla həyata keçirilir. Ötən ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycandan Ukraynaya 320 milyon dollar dəyərində neft idxal edilib. Başqa sözlə, Azərbaycan Ukraynaya mühüm xam neft tədarükçüsü idi. Bundan əlavə, “SOCAR Energy Ukraine” bu ölkədə SOCAR layihələrinin səmərəli icrasını təmin edir. Şirkətin əsas vəzifəsi yanacaq doldurma

məntəqələri şəbəkəsini inkişaf etdirmək, Ukraynada benzin və digər neft məhsullarının topdan satışını təşkil etməkdir [50].

Ukrayna qaz tədarükünü diversifikasiya etməyi planlaşdırır. Ona görə də o, Azərbaycandan qaz almaqda maraqlıdır. Azərbaycan bu çatdırılmanı Türkiyə və Trans-Balkan kəməri ilə həyata keçirə bilər. Qeyd edək ki, 2020-ci ildə Ukraynanın GTS Operatoru ilk dəfə olaraq Trans-Balkan qaz dəhlizi, yəni Yunanıstan, Bolqarıstan və Rumıniyanın qaz ötürücü sistemləri üzrə ölkəyə əks qaz nəqlini həyata keçirib. Bu o deməkdir ki, Ukrayna üçün növbəti qaz təchizatı marşrutu Trans-Balkan qaz dəhlizi ola bilər.

Kiyev TANAP kəməri ilə Xəzər qazının idxalı imkanlarını da müzakirə edir. O, Ankara ilə belə danışıqlar aparıb. Ona görə də gələcəkdə Bakı-Ankara-Kiyev üçbucağı Ukraynanın uzunmüddətli enerji təhlükəsizliyi üçün effektiv mexanizmə çevrilə bilər. Bir sözlə, Azərbaycan və Ukrayna prezidentlərinin son görüşü göstərdi ki, iki ölkə arasında strateji tərəfdaşlıq mövcuddur və onların qlobal məsələlərə yanaşmaları kəşifdir. Ukraynalı politoloq Vyaçeslav Potapenkunun sözlərinə görə, Azərbaycan və Ukraynanın suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə qarşılıqlı hörmət, onlar arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı və Xəzər-Qara dəniz nəqliyyat dəhlizinin perspektivləri Kiyev üçün vacibdir. Azərbaycana gəlincə, Bakı iki ölkə arasında ticarətin həcmının artırılmasında, GUAM və Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində iqtisadi əməkdaşlığın inkişafında maraqlıdır. Ona görə də Türkiyə-Ukrayna-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafı Xəzər və Qara dəniz hövzələrində üçtərəfli əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar yaradacaq, iqtisadi əlaqələri və təhlükəsizliyi gücləndirəcək.

2.3. Müasir dövr dünya siyasətində Azərbaycan-Ukrayna tərəfdaşlığı

1995-ci ilin mart hadisələri zamanı bir qrup şəxs Azərbaycanda silahlı dövlət çevrilişi etməyə cəhd edərkən, martın 17-də Ukraynanın o zamankı lideri Leonid Kuçma ulu öndər Heydər Əliyevə zəng edərək, ona dostcasına dəstəyini bildirib. Bir

neçə ay sonra Kuçmanın iyulun 26-da Bakıya, 1997-ci il martın 24-25-də isə Heydər Əliyevin Kiyevə tarixi səfəri diplomatik münasibətləri daha da möhkəmləndirdi. Sonrakı illərdə ölkələrimizin rəhbərləri də intensiv görüşlər keçirdilər. Qarşılıqlı səfərlər bu gün də yüksək səviyyədə davam edir.

Bu il Ukrayna ilə Azərbaycan arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasının 30 illiyi tamam olur. Bu münasibətlər 1992-ci il yanvarın 31-də qurulub. Son illər Azərbaycan-Ukrayna əlaqələri geniş şəkildə inkişaf etmiş və yüksək nəticələr əldə edilmişdir. Bu günə kimi Azərbaycan və Ukrayna arasında 150-dən çox dövlətlərarası və hökumətlərarası saziş və sazişlər imzalanıb. Bu sənədlər ikitərəfli münasibətlərin demək olar ki, bütün sahələrini - siyasi, iqtisadi, ticarət, humanitar və s. Hazırda iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi bir milyard ABŞ dollarını ötür. Bunun 680 milyon dolları Azərbaycanın Ukraynaya ixracı hesabınadır. Azərbaycan Ukrayna iqtisadiyyatına 1,2 milyard dollar sərmayə qoyub [3., s.65].

Səfər zamanı Ukrayna ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əməkdaşlıqla bağlı məsələlər, o cümlədən kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, enerji və ərzaq təhlükəsizliyi məsələləri müzakirə edilib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Ukrayna Prezidenti Birgə Bəyannamə imzaladılar. Bundan başqa, müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq sahəsində 5 mühüm sənəd imzalanıb. Ukrayna Nazirlər Kabineti və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında qida təhlükəsizliyi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş, Ukrayna İqtisadiyyat Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi arasında ikitərəfli ticarət sahəsində təxirəsalınmaz əməkdaşlıq haqqında Saziş, Kənd Təsərrüfatı Siyasəti Nazirliyi ilə Ukraynanın Ərzaq Nazirliyi arasında “Energetika sahəsində əməkdaşlıq haqqında” “Neft və Qaz Ukrayna” Milli Səhmdar Cəmiyyəti ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti-SOCAR və Dövlət Geodeziya Xidməti arasında Memorandum imzalanıb. Ukraynanın Xəritələr və Kadastr Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat, Torpaqquruluşu və Dövlət Torpaq Kadastrı Nazirliyi arasında kənd təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlıq haqqında Anlaşma[47].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin yanvarın 14-də Ukraynaya işgüzar səfəri və bu səfər çərçivəsində imzalanmış saziş və sənədlər iki ölkə

arasında bütün sahələrdə uzunmüddətli, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın dərinləşməsinə və daha da inkişafına töhfə verəcəkdir. sahələri.

Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycan Respublikası beynəlxalq aləmdə öz mövqelərini daha da möhkəmləndirmək, milli dövlət maraqlarını təmin etmək, dünya miqyasında etibarlı tərəfdaşları ilə əlaqələrini genişləndirmək siyasətini uğurla davam etdirir. Bu mənada əminliklə demək olar ki, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında strateji müttəfiqlik durmadan güclənir və genişlənir. Rəsmi Kiyev bütün proseslərdə Azərbaycanın əsas strateji müttəfiqlərindən biridir və bütün sahələrdə qarşılıqlı maraq doğuran məsələlərdə birgə əməkdaşlığı inkişaf etdirir. Siyasi əlaqələrimiz, qarşılıqlı dəstəyimiz, beynəlxalq təşkilatlarda fəal əməkdaşlığımız yüksək səviyyədədir [4, s.35].

Hər iki ölkə müstəqillik əldə etdikdən sonrakı illərdə beynəlxalq aləmdə mühüm tərəfdaş kimi tanınıb. Yəni Azərbaycanla Ukrayna arasında ənənəvi dostluq münasibətləri var. Çətin vaxtlarda iki ölkə bir-birinə dəstək olub. Ukrayna Prezidenti Viktor Yanukoviç bu ənənələrin əsasının Azərbaycan xalqının ümummilliyə lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulduğunu dəfələrlə minnətdarlıqla bildirib. Heydər Əliyev çox çətin illərdə, 1990-cı illərdə, Ukraynada yanacaq və mineral neftin olmadığı illərdə Ukraynaya dəstəyini əsirgəmədi, Azərbaycan Ukraynaya bu məhsulları almağa kömək etdi: “Biz Ukraynanın müxtəlif dövrlərini, çətin dövrlərini xatırlayırıq. münasibətlərimiz. ölkələrimiz üçün. Dostlar həmişə çətin anlarda tanınır. Biz yaxşı xatırlayırıq ki, Ukrayna çox çətin vəziyyətdə idi və o zaman Heydər Əliyev Ukraynaya qarşılıqsız yardım etmək qərarına gəldi. Müstəsna şərait yaradılıb, neft verilib. Əslində o zaman siz bizim enerjimizi və kənd təsərrüfatımızı xilas etdiniz. O, mütləq unudulmayacaq”.

Unudulmamalıdır ki, iki ölkə arasında nəzakət ənənəsi bu gün də davam edir. Ümummilliyə lider Heydər Əliyev tərəfindən işlənib hazırlanmış və bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən prinsipial olaraq davam etdirilən siyasi və iqtisadi strategiya ölkəmizi daha da gücləndirmişdir. Böyük layihələrin həyata keçirilməsi Azərbaycanın iqtisadi qüdrətini artırır. Bu, ölkəmizə bütün dünyada bir sıra xeyriyyə missiyalarını həyata keçirməyə imkan verir. Ukrayna tərəfi Azərbaycan tərəfinin iqtisadiyyatın

stimullaşdırılması və müxtəlif texnogen fəlakətlərin nəticələrinin aradan qaldırılması sahəsində böyük fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir. Son illər Azərbaycanın Çernobil Atom Elektrik Stansiyasında “Örtük” layihəsinin həyata keçirilməsi üçün Çernobil Fonduna 1 milyon ABŞ dolları məbləğində vəsait ayırması ölkəmizin xeyirxahlıq, dostluq və əməkdaşlıq ənənələrinə sadıqlığının nəticəsidir. Eyni zamanda göstərilir ki, Azərbaycan və Ukrayna xalqları arasında sarsılmaz dostluq telləri daha sıx bağlarla bağlıdır [6., s.53].

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında iqtisadi, ticarət, mədəniyyət, elm, təhsil və humanitar sahələrdə münasibətlərin hüquqi bazasının yaradılmasına və tənzimlənməsinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Bu məqsədlə təkcə 1994-1997-ci illərdə 30-a yaxın saziş, müqavilə və protokol imzalanmışdır. Həmin sənədlər müvafiq qaydada təsdiq edilmiş nazirliklərə, komitələrə, şirkətlərə, konsernlərə, assosiasiyalara, mərkəzi idarə və təşkilatlara göndərilmiş və onların müddəalarından irəli gələn tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı tapşırıqlar verilmişdir. Görülən işlərin nəticəsidir ki, Ukrayna ilə əlaqələrin miqyası xeyli genişləniş. Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin intensiv dinamikası cənab İlham Əliyevin Prezident seçilməsindən sonra da davam etdi. 2004-cü il iyunun 3-də o, Ukraynaya rəsmi səfər etdi, uğurlu danışıqlar apardı və ukraynalı həmkarı ilə münasibətlərimizin daha da inkişaf etdirilməsi üçün bütün lazımi addımları atmağa qərar verdi.

İki ölkə arasında əməkdaşlıq çoxşaxəli iqtisadi əlaqələrdən tutmuş təhsilə qədər geniş bir sahəni əhatə edir. İkitərəfli münasibətlər imzalanmış 155 hüquqi sənədə əsaslanır. Ölkələrimiz arasında ənənəvi olaraq qarşılıqlı hörmət yaranıb. Ukrayna Azərbaycanın və Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri daxilində suverenliyini və ərazi bütövlüyünü tanıyır.

İki ölkə liderləri arasında isti münasibətləri də qeyd etmək lazımdır. Beləliklə, Vladimir Zelenski 2019-cu ildə prezident seçildikdən sonra Azərbaycan onun ilk xarici səfərlərindən biri oldu. Həmin vaxt iki ölkə arasında prioritet sahələrdə əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi üçün bir sıra mühüm sənədlər imzalanıb.

Ötən ilin dekabrında Brüsselə səfəri zamanı o, Ukrayna prezidenti İlham Əliyevlə də görüşüb və onu ölkəsinə səfərə dəvət edib. Prezident Zelenski görüş zamanı iki ölkə arasında nəqliyyat və logistika sahəsində geniş əməkdaşlıq imkanlarına da diqqət çəkib, həmçinin Avropa-Qafqaz-Asiya marşrutu üzrə dəmir yolu və dəniz daşımalarının tənzimlənməsi üzrə işləri sürətləndirməyə çağırıb. . Bütün bunlar ikitərəfli münasibətlərin daha da genişlənməsindən xəbər verir.

2021-ci ilin ilk 11 ayında iki ölkə arasında ümumi ticarət dövriyyəsi durmadan artaraq 866 milyon dollara çatıb ki, bunun da 419 milyon dollarını Azərbaycanın idxalı, 446 milyon dollarını isə ixrac təşkil edib. 2020-ci ildə ticarət dövriyyəsi 771 milyon dollar (idxal 418 milyon dollar, ixrac 353 milyon dollar) təşkil edib. Ukrayna Azərbaycanın ticarət tərəfdaşları arasında 6-cı, ixraca görə isə 12-ci yerdədir. Ukraynadan idxal olunan məhsullar əsasən qara metallar, tütün, karton, şəkər və qənnadı məmulatları, hazır taxıl məhsullarıdır.

Humanitar yardım sahəsində əməkdaşlıq çərçivəsində yaradıcılıq birlikləri ilə mədəniyyət müəssisələri arasında əlaqələr inkişaf etdirilir və bu əlaqələrə daha əlverişli şərait yaradılması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilir. 2020-ci il martın 26-da iki ölkə prezidentləri arasında telefon danışıqı zamanı əldə olunmuş razılaşmaya əsasən, həmin ilin may ayında Azərbaycan Ukraynaya tibbi maskalar, qoruyucu geyimlər, termometrlər, dezinfeksiyaedici vasitələr, o cümlədən 23 ton humanitar yardım göndərüb.

Ukraynadakı Azərbaycan diasporu ən böyük və ən fəal milli diasporlardan biridir. Azərbaycanın Ukraynadakı səfirliyinin təşəbbüsü və hərtərəfli dəstəyi ilə 2018-ci il iyulun 18-də Kiyevdə Müslüm Maqomayev bağının açılışı və 27 may 2019-cu ildə bu ərazidə Nəsimi abidəsinin açılışı böyük ölçüdə aşağıdakıların hesabına baş verdi. səbəblər. diasporumuzun nüfuzu. 2019-cu ilin noyabrında Dneprdə Azərbaycan Mərkəzi açılıb.

Həmçinin 2008-ci il iyunun 30-da Prezident İlham Əliyevin və Viktor Yuşçenkonun iştirakı ilə Bakıda dahi Ukrayna şairi Taras Şevçenkonun abidəsinin açılışı olub. 2021-ci ildə Ukraynanın Azərbaycandakı səfirliyinin nəzdində Ukrayna Mədəniyyət Mərkəzi fəaliyyətə başlayacaq.

Bakı Dövlət Universitetinin Ukraynanın Taras Şevçenko adına Kiyev Milli Universiteti, Dnepr, Çerkassi Milli Universiteti kimi aparıcı universitetləri ilə geniş əlaqələri var. Digər tərəfdən, Ukraynanın ali təhsil və tədqiqat mərkəzi olan Regionlararası Personal İdarəetmə Akademiyası ölkənin bir sıra universitetləri ilə əməkdaşlıq edir. Ümumiyyətlə, azərbaycanlı gənclər Ukraynanı yüksək keyfiyyətli ali təhsil verən ölkə hesab edirlər.

Azərbaycanla Ukrayna arasında münasibətlər ümumilikdə yaxşı olsa da, inkişaf potensialı hələ də böyükdür. Ötən ilin 11 ayında ölkələrimiz arasında ticarət dövriyyəsi 925 milyon dolları ötüb. Bu, 2020-ci ilin eyni dövründəki 611 milyon dollarla müqayisədə 51,4% artım deməkdir.

2020-ci ildə pandemiyanın məhdud kommunikasiyasını nəzərə alsaq, 2019-cu illə müqayisə daha dəqiq olardı. 2021 və 2019-cu ilin 11 ayını müqayisə etdikdə ticarətdə 27,4% artım görürük.

2021-ci ilin yekun nəticəsi çox güman ki, 1 milyard dolları keçəcək. Bu yaxşı rəqəmdir. Bununla belə, iki ölkənin əlaqələrdən əldə edə biləcəyi faydalar bununla bitməməlidir. 2021-ci il dekabrın 17-də Azərbaycan və Ukrayna prezidentləri cənab İlham Əliyev və Vladimir Zelenskinin görüşü bu istiqamətdə nikbinlik üçün zəmin yaradır [37].

Zelenskinin təkliflərindən biri də Ukrayna, Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinin Kiyevdə görüşünün keçirilməsidir. Bu sammit üçtərəfli münasibətlərin inkişafına böyük təkan verə bilər. Ukrayna Türkiyə ilə azad ticarət sazişi istəyir. Azərbaycanın bu təşəbbüsdə iştirakı “azad ticarət üçbucağı”nın yaradılması baxımından maraqlı olacaq.

Hazırda ölkələr arasında ən mühüm sahələr enerji və hərbi sənayedir. Azərbaycan həm Türkiyədə, həm də Ukraynada enerji sektorunda əhəmiyyətli paya malikdir; Türkiyə həm Azərbaycanda, həm də Ukraynada hərbi sənayenin inkişafında mühüm rol oynayır; Ukrayna Azərbaycana yeni silah və hərbi texnika təklif edir.

Ukrayna 2021-ci ilin 11 ayında Azərbaycandan 486 milyon dollar neft idxal edib. Nəzərə alsaq ki, o vaxt Ukraynanın ümumi neft idxalı 695 milyon

dollar olub, Azərbaycanın payı 70 faizdir. Bu o deməkdir ki, Ukraynanın enerji təhlükəsizliyində Azərbaycanın payı həqiqətən böyükdür. Lakin münasibətlərdə tarazlığın pozulmaması üçün iqtisadiyyatın digər sahələri də inkişaf etdirilməlidir [30].

Digər çox vacib sahə nəqliyyat və logistikadır. Burada ikitərəfli əlaqələr də vacibdir, lakin üçtərəfli əməkdaşlıq çox faydalı ola bilər. Çünki Türkiyə zəncirə qoşulduqda regional əhəmiyyətli dəhlizlər, “təchizat zəncirləri” yaratmaq olar. Bu, həm də bir sıra malların qiymətlərinin aşağı düşməsinə gətirib çıxaracaq ki, bu da indiki mərhələdə xüsusilə vacibdir.

Avropanın Ukraynanın əsas ticarət tərəfdaşı olduğunu nəzərə alsaq, Azərbaycanın Qərbə əlavə çıxışı var. Avropa İttifaqı bazarına çıxış Ukraynaya çoxlu təcrübə qazandırır. Aİ öz tələblərini, standartlarını, texniki və fitosanitar qaydalarını yerinə yetirdikdə, dünyanın istənilən bazarına asanlıqla girib rəqabət apara biləcəyi bir məkandır. Bu gün Aİ-yə 1 milyard avro dəyərində texnoloji məhsul ixrac edən Ukrayna öz təcrübəsini Azərbaycanla bölüşə bilər.

Münasibətlər GUAM çərçivəsində də inkişaf edə bilər. Yaponiya və Kanada bu təşkilatla əməkdaşlıqda maraqlıdır. Bu əməkdaşlıq birgə layihələrə investisiya cəlb etmək üçün yeni imkanlar yarada bilər.

Digər əməkdaşlıq sahələri kənd təsərrüfatı, tikinti, bank işi, tibb və təbii ki, turizm olmalıdır. Prezidentlərin dekabrın 17-də keçirilən görüşündə imzalanan sənədlər arasında Gəncə ilə Odessa, Quba və Truskavets arasında ticarət-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq haqqında Saziş də var. Bu müqavilənin icrasını gecikdirmək olmaz, belə əlaqələr başqa sahələrə də gətirib çıxarır. Bu şəhərlər arasında turist səfərlərinin artırılması bu istiqamətdə ilk addım ola bilər. “Paytaxtdan paytaxta” marşrutundan uzaqlaşaraq, Ukraynanın Odessa və Truskavets şəhərləri azərbaycanlılar üçün, Gəncə və Azərbaycanda isə ukraynalılar üçün məşhur turizm istiqamətlərinə çevrilməlidir [43].

Beləliklə, biz qəti şəkildə deyə bilərik ki, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında münasibətlər bundan sonra da inkişaf edəcək və yeni sahələri əhatə edəcəkdir. Azərbaycan əlverişli ixrac bazarı olan Ukraynada istehsal olunan neft-kimya və kənd

təsərrüfatı məhsulları, metal məmulatları, qara metal məmulatları, kağız, karton və əczaçılıq məhsullarına da maraq göstərir.

Sovet İttifaqının dağılmasından sonra müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan ilə Ukrayna arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci il fevralın 6-da başlayıb. Həmin vaxtdan onlar arasında ikitərəfli əlaqələr yüksək səviyyədədir. Hər iki dövlət bir-birinin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir. Bu alyans Kiyevin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı mövqeyinə əsaslanır.

Ukrayna ilə Azərbaycan 30 ildir ki, müxtəlif sahələrdə - iqtisadi, siyasi, hərbi və humanitar sahələrdə uğurla əməkdaşlıq edir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin bu yaxınlarda Kiyevə səfəri və Ukrayna ilə Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlığın dərinləşdirilməsinə yönəlmiş Birgə Bəyannamənin, eləcə də digər mühüm sənədlərin imzalanması münasibətlərin strateji əhəmiyyətini nümayiş etdirir. Birgə Bəyannamədə iki ölkənin beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlər daxilində bir-birinin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə dəstəyi bir daha təsdiqləndi və siyasi, təhlükəsizlik, iqtisadi və mədəni sahələrdə fundamental ikitərəfli əməkdaşlığın intensivləşdirilməsi arzusu ifadə edildi.

Azərbaycan və Ukrayna hibrid təhdidlərə qarşı mübarizədə əməkdaşlığı intensivləşdirməyə, davam edən və yeni birgə layihələr vasitəsilə müdafiə sektorunda əlaqələri gücləndirməyə, beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən BMT, ATƏT, Avropa Şurası, GUAM və Qara dəniz İqtisadi ölkələri ilə əməkdaşlığı dərinləşdirməyə hazırdır. Əməkdaşlıq. Təşkilat.

Ukrayna ilə Azərbaycan arasında ikitərəfli ticarət rekord həddə - təxminən 1 milyard dollara çatıb. Lakin 2024-cü ilə qədər bu rəqəmi iki dəfə artırmağı planlaşdırırlar. Prezident İlham Əliyevin Kiyevə səfəri zamanı Azərbaycanın SOCAR və Ukraynanın “Naftoqaz” şirkəti arasında enerji əməkdaşlığına dair sənədlər imzalanıb. Bundan əlavə, iki ölkə arasında ərzaq təhlükəsizliyi və kənd təsərrüfatının inkişafı sahəsində əməkdaşlığa dair sənədlər imzalanıb.

Bu arada, ərzaq təhlükəsizliyi Azərbaycan üçün prioritet məsələdir. Bu məqsədlə hökumət “Azərbaycan Respublikasında ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair 2019-2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nı təsdiq edib. Əsas məqsəd qida

təhlükəsizliyi norma və standartlarının beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması, təhlükəsiz və keyfiyyətli ərzaq məhsulları ilə təminatının yaxşılaşdırılması, ixrac potensialının artırılması, kənd təsərrüfatında istifadə olunan aqrokimyəvi maddələrə və baytarlıq materiallarına nəzarətin gücləndirilməsi, müsbət biznesin dəstəklənməsidir. ölkənin qida sənayesi üçün mühit. Ona görə də ərzaq təhlükəsizliyi və kənd təsərrüfatı sahələrində Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığı Bakı üçün son dərəcə vacibdir.

Azərbaycan yaxın gələcəkdə taxıl istehsalının artırılmasında maraqlıdır. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, Azərbaycanın ildə təxminən 3,5 milyon tona yaxın taxıla ehtiyacı var. Bununla belə, yalnız 57% özünü təmin edir. Bu o deməkdir ki, qalıq idxal hesabına ödənilməlidir. 2021-ci ilin yanvar-noyabr aylarında Azərbaycana idxal olunan taxılın həcmi 1 milyon tonu ötüb. Onların 80 faizi Rusiyada olub.

Bildiyiniz kimi, son vaxtlar dünyada qlobal ərzaq böhranı yaşanır və bu da taxılın bahalaşmasına səbəb olur. Bu da öz növbəsində Azərbaycanın idxaldan asılı iqtisadiyyatına təsir edir. Buna görə də hökumət idxalı azaltmaq və ərzaq təminatını təmin etmək üçün uzunmüddətli planlar üzərində işləyir. Azərbaycan 2020-ci ilin payızında işğaldan azad edilmiş Qarabağ bölgəsində kənd təsərrüfatı və qida istehsalı, mədəncixarma, yaşıl enerji, logistika və turizmlə bağlı əsas sənaye sahələrini inkişaf etdirməyi planlaşdırır. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı naziri İnam Kərimovun sözlərinə görə, işğaldan azad edilmiş torpaqlarda kənd təsərrüfatının bərpaı üçün tədbirlər planı hazırlanır: “Kənd təsərrüfatı 200 min hektar əkin və otlaq sahələrini, həmçinin on minlərlə istifadəsiz torpaqları əhatə edəcək”.

Qeyd edək ki, Sovet dövründə Qarabağ Azərbaycanın böyük kənd təsərrüfatı rayonu olub. Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan rayonları taxılçılıq üçün əlverişli iqlimə və münbit torpaqlara malikdir.

Ukraynaya gəlincə, bu ölkədə də iri kənd təsərrüfatı istehsalı üçün əlverişli iqlim şəraiti var. Bundan əlavə, şirkətlərə əkin sahələrini icarəyə götürməyə icazə verilir. Bu səbəbdən Azərbaycan şirkətləri də Ukraynada yetişdirilən və istehsal olunan məhsulları idxal edə bilər. Beləliklə, Ukrayna-Azərbaycan əməkdaşlığı digər

mənbələrdən taxıl idxalından asılılığı azaldacaq və qiymətləri sabitləşdirəcək. Beləliklə, Bakı ərzaq ehtiyatlarının təhlükəsizliyini artıracaq.

Ukrayna ətrafında uzun müddətdir davam edən gərginlik artıb. Rusiya Ukraynaya müharibəyə bərabər olan hücumu keçdi. Rusiya hərbi əməliyyatının kommersiya hava nəqliyyatını ciddi şəkildə məhdudlaşdıracağı ehtimal edilir.

Noyabrda Rusiyanın guya Ukraynaya təcavüzü ilə bağlı başlayan narahatedici xəbərlər həm adi istehlakçıları, həm də iri investorları narahat edib. Qlobal gərginlik artdıqca, enerji təchizatı artır, tələb azalır və ehtiyatlar azalır. Əslində indiki böhranda istisnasız olaraq hamı uduzur.

Azərbaycan ilə Ukrayna arasında münasibətlər həmişə ənənəvi olaraq isti olub. Ölkələrimiz arasında diplomatik əməkdaşlıq 1992-ci il fevralın 6-da müstəqillik əldə etdikdən sonra qurulub və o vaxtdan fəal şəkildə inkişaf edir. Əməkdaşlıq sahəsi hər il genişlənir: iqtisadi əməkdaşlıqdan tutmuş təhsilə qədər.

Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) 2008-ci ildən Ukrayna bazarında fəaliyyət göstərir və hazırda 60-dan çox yanacaq doldurma məntəqəsi və dörd çən parkına malikdir. İqtisadçı ekspert Eldəniz Əmirovun sözlərinə görə, ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq ikitərəfli münasibətlərin mühüm tərkib hissəsidir: “Artıq qurulmuş iqtisadi əlaqələr buna dəlalət edir - ümumilikdə Ukrayna Azərbaycanla xarici ticarətdə 6-cı, ixracda isə 12-ci yerdədir. Ötən il iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi bir milyard dollara çatıb. Eyni zamanda ixrac 446 milyon dollara çatıb” [51].

“Azərbaycanla Ukrayna arasında iqtisadi əlaqələr, ölkələrimiz arasında ticarət dövriyyəsi yüksək səviyyədədir və son illər mühüm inkişaf tendensiyası müşahidə olunur. 2018-ci ilin aprel ayında Ukraynada Azərbaycan Ticarət və Sənaye Palatasının açılışı olub və bu, ölkələrimiz arasında ticarət əlaqələrinin inkişafına təkan verib. Ukrayna ilə Rusiya arasında münaqişənin kəskinləşməsi təbii ki, ticarət əməkdaşlığımızda problemlər yarada bilər və birbaşa Ukraynada hasilatı azaltmaq mümkündür. Lakin dırmaşma aktiv hərbi fazaya daxil oldu. Düşünürəm ki, bu vəziyyətdən çıxış yolu tapılacaq”, - Əmirov bildirib.

Ukraynalı iqtisadçı Oleksiy Kuş da Ukraynadakı hərbi gərginliyin xarici ticarətin dinamikasına ciddi təsir göstərə biləcəyini və heç bir təhlükənin olmadığını

bildirib. Ukrayna Azərbaycana bizim kənd təsərrüfatı ixracımızla bağlı mallar – günəbaxan yağı və tərəvəz, kənd təsərrüfatı xammalı, metallurgiya ixracı ilə bağlı mallar verir və tədarük etməkdə davam edəcək”[46].

Ukraynalılar Rusiyanın Qara dənizdəki donanmasının limanlarını bağlamasından narahatdırlar. Nə qədər ki, kommersiya yüklərinin daşınması üçün dəhliz olsun və limanların işində heç bir fasilə olmasın. Amma indi Qara və Azov dənizlərinin suları sığorta şirkətləri tərəfindən “yüksək riskli ərazilər” elan edilib ki, bu da yüklərin daşınması xərclərini artırıb.

Ukraynada gedən döyüşlər, şəhər və qəsəbələrin, kəndlərin və irili-xırdalı yaşayış məntəqələrinin bombalanması səhərə qədər yüz minlərlə insanın taleyini gözləməkdə, partlayış gözləməkdə davam edir.

Bütün siyasi sarsıntılarda olduğu kimi, siyasi və ya digər şəkildə münaqişədə birbaşa iştirak edənlərdən başqa, ətrafdakılar “İndiki vəziyyətdə nə etməli?” sualını ritorika səviyyəsinə qaldırırlar. [44]

Azərbaycana gəlincə, rəsmi Bakının prosesə münasibəti belədir: “Niyə belə?”. Sualın intensivliyi artır.

Ukrayna və ölkəmizi istisnasız olaraq ikitərəfli münasibətlərin bütün sahələrinə təsir edən sıx əlaqələr və sarsılmaz münasibətlər bağlayır. Münasibətlərin inkişafını tərəfdaşlıq, dövlətlərarası əlaqələr və əməkdaşlıq müəyyən edir. Sadəcə bir fakt: ötən ilin 11 ayı ərzində ölkələrimiz arasında ticarət dövriyyəsi 866 milyon dollar təşkil edib [46].

Kənd təsərrüfatından tutmuş informasiya texnologiyalarına qədər geniş spektrli əməkdaşlıq mövcuddur. Xüsusilə neft-kimya və neft-qaz komplekslərinin inkişafı sahəsində tərəfdaşlığın ciddi perspektivləri var.

Azərbaycan və Ukrayna arasında enerji əməkdaşlığının böyük gələcəyi var. Ukraynada karbohidrogen yataqlarının işlənilməsi, enerji obyektlərinin özəlləşdirilməsi və yeni infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi bu sahədə mühüm rol oynayır.

Bundan əlavə, Ukrayna Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin ikinci və üçüncü fazaları çərçivəsində Aİ ölkələrinə satdığı Azərbaycan qazının bir hissəsini almağa hazırlaşır.

Humanitar sahədə ikitərəfli əməkdaşlıq da vacibdir. Məsələn, Ukrayna universitetləri azərbaycanlı namizədlər arasında çox populyardır. Bu səbəbdən ötən il Ukrayna ali məktəblərinə daxil olan azərbaycanlı gənclərin sayı 1247 nəfərə çatıb.

Müzakirə etdiyimiz mövzular arasında əlaqələr və ikitərəfli əməkdaşlıq, siyasi, iqtisadi və digər məsələlər var idi. Sahələrdə tərəfdaşlığı əks etdirən detallar idi.

Azərbaycan və Ukrayna arasında müasir münasibətlər strukturunun formalaşması hər iki tərəfin qərarlarının, addımlarının, davranışlarının və hərəkətlərinin nəticəsidir. İndiki vəziyyətdə Azərbaycanın Ukraynadakı vəziyyətə münasibəti kifayət qədər məntiqli və sakitdir, pragmatizmə əsaslanan siyasət və hadisələrə adekvat yanaşmadır. Rəsmi Kiyevdən fərqli olaraq, Bakını narahatlıq və təşviş ifadə edən bəyanatlar qane etmir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin tapşırığına uyğun olaraq Ukraynada fəaliyyət göstərən "SOCAR Energy Ukraine" humanizm prinsiplərini rəhbər tutaraq təcili tibbi yardım və yanğınsöndürən maşınları pulsuz yanacaq ilə təmin edir. "İpək Yolu Azərbaycan Hava Yolları" QSC-nin təyyarələri Ukraynaya humanitar yardım, dərman və s. Onu çatdırmaq üçün artıq iki səfər etdi. Çatdırılmış.

Ölkəmizin xarici siyasəti, xüsusən də postsovet məkanındakı tərəfdaşlarımızla münasibətləri tam əks etdirmə prinsipinə əsaslanmır: Bakı həmişə tərəfdaşlarının tərəfindədir və problem yarandıqda dərhal dəstək və yardım təklif edir.

Səbəb sadədir: bizim xarici siyasətimiz baş verənləri xatırlamaq və xatırlamaq üçün hisslər və vəzifələr üzərində qurulmayıb.

Əgər bu özünü doğrultsaydı, 2020-ci il sentyabrın 27-də biz Ukrayna Xarici İşlər Nazirliyindən keçmiş Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin gərginləşməsi ilə bağlı bəyanat verərdik.

Bəyanatda deyilir ki, "Ukrayna Xarici İşlər Nazirliyi Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişənin kəskinləşməsindən dərin narahatdır. Biz gərginliyin artmasını araşdırırıq və tərəfləri dialoqa qayıtmağa və münaqişəni sülh yolu ilə həll etməyə çağırırıq".

Nazirlik münaqişənin sülh yolu ilə həlli üçün tərəfləri dialoqa qayıtmağa çağırır və həlak olanların ailələrinə başsağlığı verir.

"Ukrayna Xarici İşlər Nazirliyi Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişənin gərginləşməsindən dərin narahatdır. Biz vəziyyəti araşdırırıq, tərəfləri dialoqa qayıtmağa və münaqişəni sülh yolu ilə həll etməyə çağırırıq. Zərərçəkənlərin fikirlərini bölüşürük" izahat deyir.

Bir anlıq fikirləşin: erməni qəsbkarları mövqelərimizə hücum edir, dinc əhalimizə atəş açır, 30 illik işğalı heç vaxt dayandırmayacaqlarını, torpaqlarımızı azad etməyəcəklərini deyirlər, rəsmi Kiyev isə "dialoqa çağırır", "qohumlarla" deyir. Ölüldən.

Ən azından, tərəfdaş ölkənin ərazisi qismən işğal olunmuş bir ölkə ilə təcavüzkarı müəyyən etməsi, sadəcə olaraq "narahatlıq ifadəsi" bitdi demək qəbul edilməzdir.

Bakının Ukraynadakı proseslərə rəsmi reaksiyasına baxaq. Hikmət Hacıyev, Azərbaycan Respublikasının Vitse-Prezidenti: "Ukrayna ətrafında baş verənlər narahatlıq doğurur: Azərbaycanın mövqeyi ondan ibarətdir ki, bu məsələnin beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini rəhbər tutaraq, siyasi-diplomatik vasitələrlə, dialoq yolu ilə həlli çox vacibdir. . . Bu kontekstdə atəşkəsə nail olmaq ən mühüm və əsas addımlardan biridir. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərdə həmişə beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə uyğun fəaliyyət göstərmişdir. Bu kontekstdə mən dövlətlərin suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə diqqəti cəlb etmək istədim"[34].

Görünür, rəsmi Bakı bəyanatı daha konkretdir, baş verənləri aydın dəyərləndirən və öz mövqeyini ifadə edən bəyanatdır. 44 günlük Vətən Müharibəsi illərində Azərbaycandakı diplomatik nümayəndəliklərin rəhbərləri Gəncə, Bərdə və Tərtərdə olarkən onların arasında Ukraynanın ölkəmizdəki səfirinin olmadığını unutmadıq.

Ukraynanın Bakıdakı səfiri Vladislav Kanevski müharibə başa çatdıqdan sonra diplomatların işğaldan azad edilmiş torpaqlara səfərlərində iştirak etməyib.

Biz bunu unutmaq istəmirik, o zaman ki, 2003-cü ildə Ukraynada ilk "Avromaydan", Kiyevdəki "narıncı inqilab" çöpləri Qərb müştərilərinin və ssenaristlərinin sifarişi ilə postsovet ölkələrinə "ixrac" edilir. sözlə. Azərbaycanda

anarxist-sindikalist, radikal müxalifətə güvənən “QHT-lər, fondlar və birliklər Bakıda dövlət çevrilişi ssenariləri hazırladılar.

Bu azmış kimi, Ukraynanın Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı (AŞPA) nümayəndə heyəti üzvlərinin böyük əksəriyyəti Azərbaycanla bağlı məsələləri müzakirə edərkən Bakıya qarşı düşmən mövqe nümayiş etdirib, bəzi hallarda Ermənistanın hazırladığı qətnamə layihələrinə səs verib. və ermənipərəst deputatlar.

AŞPA-da Ukrayna nümayəndə heyətinin Ukraynaya “dəstəklənməsi” ilə bağlı çoxlu material, məlumat və izahatlar var – istəyənlər “Google”da axtara bilərlər. Əminik ki, nəticələr Azərbaycan vətəndaşı kimi sizi qane etməyəcək[33].

Biz Ukrayna ilə münasibətlərimizi keyfiyyətə yeni müstəviyə çıxaran strateji tərəfdaşlıq sazişi imzaladıq, bütün beynəlxalq strukturlarda və təşkilatlarda Kiyevi dəstəkləyirik, aksiom kimi gördüyümüz Ukraynanın ərazi bütövlüyünü və sərhədlərini pozulmaz elan edirik.

Azərbaycan bütün tərəfdaşları ilə, o cümlədən Ukrayna ilə münasibətlərdə qayğı, diqqət və müstəqil mövqe nümayiş etdirir.

Belə olan halda Ukraynadakı vəziyyətlə bağlı Azərbaycanın mövqeyini “tənqid edənlər” ya subyektivliyin təsiri altındadırlar, ya da demagogiyanı siyasi mövcudluğun və vətəndaş mövqeyinin ifadəsi hesab edərək başqalarını çaşdırmağa çalışırlar.

Müasir dövrdə Azərbaycan-Ukrayna tərəfdaşlığı iqtisadiyyatın bütün sahələrində aydın görünür. Beləliklə, Rusiyanın Ukraynaya hərbi təcavüzü nəticəsində Ukraynada vəziyyət xeyli pisləşib. Lakin Azərbaycan da digər ölkələr kimi Ukraynaya humanitar yardım göndərmiş və bu halda Ukraynanı dəstəklədiyini qeyd edib. Bütün bunlar Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna dövləti arasında dərin əlaqələrin, iqtisadi və hərbi əlaqələrin mövcudluğunu bir daha sübut edir. Hətta 2022-ci il fevralın 26-da Ukraynanın ən ağır günlərindən birini yaşadığı vaxtda Ukrayna küçələrində “Biz Xocalını unutmadıq” şüarı ilə reklam lövhələrinin asılması iki ölkə arasında möhkəm bağlılığı bir daha sübut edir.

Rusiya-Ukrayna müharibələrinin sürətlə davam etdiyi bir vaxtda Azərbaycan Ukraynaya humanitar yardım göndərməklə qardaş dövlət rolunu oynadığını bir daha sübut etdi. Eyni zamanda, Rusiya-Ukrayna müharibəsi ərəfəsində ARDNŞ qardaş dövlətə neft və benzini pulsuz verirdi.

İkinci Qarabağ müharibəsinin başlanğıcında və onun uğurla başa çatmasında Ukrayna hər zaman Azərbaycan Respublikasının tərəfində olub, ona maddi və mənəvi dəstək, hərbi texnika ilə təmin olunub. Bütün bunlar Azərbaycan ilə Ukrayna arasında müasir əlaqələrin nə qədər möhkəm olduğunu bir daha sübut edir.

NƏTİCƏ

Azərbaycan və Ukrayna müstəqillik əldə etdikdən sonra ümummilli lider Heydər Əliyev böyük siyasi qabiliyyətlərlə iki ölkə arasında tarixi dostluq münasibətlərinin möhkəm təməl üzərində qurulması missiyasını yerinə yetirdi. Bu gün Azərbaycan və Ukraynanın beynəlxalq aləmdə strateji müttəfiq kimi tanınması Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Həmin dövrdə aparılan rəşional siyasət nəticəsində ölkələrimiz arasında yüksək səviyyədə sabit iqtisadi və siyasi əməkdaşlıq yaradılmışdır. Azərbaycan və Ukrayna beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində sıx əməkdaşlıq edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1997-ci ildə Ukraynaya ilk rəşmi səfəri ikitərəfli münasibətlərin daha da inkişafına mühüm təkən verdi. Səfər zamanı ulu öndər Heydər Əliyevin və Ukraynanın sabiq Prezidenti Leonid Kuçmanın tarixi görüşü ölkələrimiz arasında iqtisadi və siyasi əlaqələrin inkişafında yeni mərhələyə qədəm qoymasından mühüm əhəmiyyət kəşb edir. Görüş zamanı Azərbaycan və Ukrayna arasında neft-qaz sahəsində əməkdaşlığa dair anlaşma memorandumunun imzalanması gənc və müstəqil dövlətlərimiz arasında gələcək strateji əməkdaşlığın hüquqi əşası oldu. Səfər zamanı Heydər Əliyevə Ukraynanın ali mükafatı olan Yaroslav Müdrük ordeni və Kiyevin fəxri vətəndaşı adı verilmişdir. Son zamanlar Cənubi Qafqazın lider dövlətinə çevrilən Azərbaycan Respublikası beynəlxalq aləmdə öz mövqelərini möhkəmləndirməkdə, milli dövlət maraqlarını təmin etməkdə, bütün dünyada etibarlı tərəfdaşlarla əlaqələrini genişləndirməkdə böyük uğurlar əldə etmişdir. . Bu mənada əminliklə demək olar ki, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında strateji müttəfiqlik durmadan inkişaf edib və möhkəmlənib.

Ölkələrimiz beynəlxalq forum və sammitlərdə ortaq mövqe nümayiş etdirir, qarşılıqlı maraq doğuran məsələlərdə birgə əməkdaşlığı inkişaf etdirir. Hər iki ölkə müstəqillik əldə etdikdən sonra beynəlxalq aləmdə mühüm tərəfdaş kimi tanınıb. Sevindirici haldır ki, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında dostluq münasibətləri səmimiyyətə əsaslanır.

Bu gün iki ölkə çətin anlarda qarşılıqlı dəstək prinsipini qoruyub saxlayır. Ukraynanın keçmiş Prezidenti Leonid Kuçma Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

Heydər Əliyevin, dahi Heydər Əliyevin və Azərbaycan xalqının bizə yaxın dost, silahdaş kimi köməklik göstərdiyi bu ənənələrin əsasını qoyduğuna görə dəfələrlə minnətdarlığını bildirib. . Biz münasibətlərimizin müxtəlif dövrlərini və ölkələrimizin çətin anlarını heç vaxt unutmayacağıq. Dostlar həmişə çətin anlarda tanınır. Bu kontekstdə Ukraynanın çətin və çətin vəziyyətə düşdüyü bir vaxtda Heydər Əliyev Ukraynaya qarşılıqsız yardım göstərməklə xalqımıza dəstək oldu. Azərbaycan o vaxt müharibə şəraitində olsa da, məhsul üçün Ukraynanı yanacaq təmin edirdi. O vaxt bu, Ukraynada enerji və kənd təsərrüfatına qənaət demək idi. Təbii ki, bu nəzakət Ukrayna xalqı tərəfindən heç vaxt unudulmayacaq”, - deyərək bildirib.

Vaxtilə Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası ilə Ukrayna arasında iqtisadi, ticarət, mədəni, elm, təhsil və humanitar sahələrdə hüquqi bazanın yaradılması və münasibətlərin tənzimlənməsi üçün möhkəm təməl qoydu. Bu məqsədlə təkcə 1994-1997-ci illərdə ölkələrimiz arasında 30-a yaxın saziş, saziş və protokol imzalanmışdır.

Hər iki ölkənin beynəlxalq təşkilatlarda qarşılıqlı dəstəyə əsaslanan fəaliyyəti yüksək səviyyədə davam edir. Ukrayna Azərbaycanın acı problemi olan Dağlıq Qarabağ problemini ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində hər zaman dəstəkləyib. Azərbaycan isə Ukraynanın ağır dönəmində mənəvi dəstəyini əsirgəmir və beynəlxalq aləmdə dost ölkənin ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində:

1. "Azərbaycan Respublikası və Ukrayna arasında dostluq və strateji tərəfdaşlıq haqqında" Bəyannamənin təsdiq edilməsi haqqında AR Qanunu
2. Axundov N., Qasimov M. Azərbaycan və beynəlxalq parlament təşkilatları. Bakı, 2016, -88 s.
3. Azərbaycan Ukrayna köhnə tərəfdaşlar və mehriban dostlardır // http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2011/aprel/170917.htm
4. Azərbaycanın Ukraynadakı səfirinin müsahibəsi//
5. <https://az.trend.az/business/economy/1420710.html>
6. Azərbaycanla MDB ölkələri - Ukrayna Respublikası ilə əməkdaşlığının Avrasiya inteqrasiyasında rolu // <http://www.anl.az/down/meqale/ses/2013/aprel/304029.htm>
7. Azərbaycan-Ukrayna ədəbi əlaqələri genişlənir <https://www.aztc.gov.az/az/posts/id:1056>
8. Azərbaycan-Ukrayna əlaqələri sürətlə inkişaf edir // <https://ikisahil.az/post/278249-azerbaycan-ukrayna-elaqeleri-suretle-inkishaf-edir>
9. Azərbaycan-Ukrayna əlaqələri// <https://bbn.az/az%C9%99rbaycan-ukrayna-iqtisadi-%C9%99laq%C9%99ri-muzakir%C9%99-edilib-2/>
10. Azərbaycan-Ukrayna əlaqələrində yeni mərhələ: İqtisadi inkişaf ön planda // <https://525.az/news/184447-azerbaycan-ukrayna-elaqelerinde-yeni-merhele-iqtisadi-inkisaf-on-planda>
11. Azərbaycan-Ukrayna əlaqələrinin genişləndirilməsi müzakirə olunub // <https://news.day.az/azerinews/1263983.html>
12. Azərbaycan-Ukrayna münasibətləri və Heydər Əliyev // <https://boyukmillet.com/%C9%99fqan-salmanov-az%C9%99rbaycan-ukrayna-munasib%C9%99tl%C9%99ri-v%C9%99-heyd%C9%99r-%C9%99liyev/>

13. Azərbaycan-Ukrayna münasibətləri yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur // <https://avrasiya.net/musahibe/61810-azrbaycan-ukrayna-munasibtlri-yeni-inkiaf-mrhlsin-qdm-qoyur.html>
14. Azərbaycan-Ukrayna: əzəldən qardaşdır ellərimiz// <https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/95300>
15. GUAM çərçivəsində Azərbaycan-Ukrayna əlaqələri// <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/513865>
16. Həsənov Ə. Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti. Dərslik. Bakı-2005. 637 s.
17. Həsənov Ə.M. Azərbaycanın ABŞ və Avropa dövlətləri ilə münasibətləri (1991-1996). Bakı, 2000, -368 s.
18. <https://aqreqator.az/az/siyaset/1012008>
19. <https://banker.az/>
20. <https://bsu-uni.edu.az/az/news/1218>
21. <https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/95300>
22. <https://kiev.mfa.gov.az/az/content/3/ikiterefli-munasibetler>
23. <https://president.az/az/articles/view/10175>
24. <https://report.az/xarici-siyaset/rada-uzvu-ukrayna-ve-azerbaycanin-birge-hedefleri-var/>
25. <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/ukrayna-bas-nazirinin-muavini-elde-olunan-razilasmalar-ukrayna-ile-azerbaycan-arasinda-strateji-terefdasligin-yeni-keyfiyyetini-numayis-etdirir-1642403189>
26. <https://www.taxes.gov.az/az/post/925>
27. https://www.turan.az/ext/news/2022/1/free/politics_news/az/415.htm/001
28. https://www.yeniazerbaycan.com/Siyaset_e65722_az.html
29. Hüseynova H. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində. Bakı, 1998.
30. İkitərəfli münasibətlər// <https://kiev.mfa.gov.az/az/content/3/ikiterefli-munasibetler>
31. Qasımov M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995). Bakı, 1996, -140 s.
32. Qasımov M. Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri). Bakı, 1997, -124 s

33. Quluzadə V. Gələcəyin üfüqləri (Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti barədə mülahizələr, müsahibələr, şərhlər). Bakı, 1999, -286 s.
34. Məmmədov H.N. “Beynəlxalq münasibətlər tarixi” kursunun tədrisi metodikasının xüsusiyyətləri // «Heydər Əliyev və Azərbaycan Diplomatik Kadrların hazırlanmasının Aktual Problemləri» Elmi-Praktik Konfransının materialları. Bakı: «ADU nəşriyyatı», 2004, s.162-163/;
35. Məmmədov H.N. Azərbaycan – Şərqi Avropa mədəni əlaqələrinin inkişafında elmi əməkdaşlığın tarixindən // Lənkəran Dövlət Universitetinin Elmi Xəbərləri. Humanitar Elmlər Seriyası, 2010, s. 91-99;
36. Məmmədov H.N. Azərbaycan - Şərqi Avropa: mədəniyyətlərarası əməkdaşlığın tarixi. Monoqrafiya. Bakı: Mütərcim, 2008, 312 s.
37. Məmmədov H.N. Azərbaycan müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində. Magistr hazırlığı üçün Seçmə fənn proqramı. Bakı: BSU, «Kitab Aləmi» nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, 2008, 1-16 s., 1,0 ç.v.
38. Məmmədov H.N. Azərbaycan – NATO münasibətlərində əməkdaşlıq məsələsinə dair // Beynəlxalq münasibətlərin aktual problemləri. II Elmi-Analitik buraxılış. Bakı: BSU, «Kitab Aləmi» nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, 2003, s.50-57
39. Məmmədov H.N. Azərbaycan və Avropa İttifaqı arasında əməkdaşlığın əsas istiqamətləri // Tarix və onun problemləri. Nəzəri, elmi, metodik jurnal, I buraxılış. Bakı: «Adiloğlu» MMC mətbəəsi, 2005, s.123-130;
40. Məmmədov H.N. Azərbaycanın Şərqi Avropa ölkələri ilə mədəni əlaqələrinin genişlənməsində Heydər Əliyevin rolu. // «Dirçəliş-XXI əsr» jurn., 2010, №145-146, s.153-158; 31. Azərbaycan-Şərqi Avropa mədəni əlaqələrinin inkişafında kitab mübadiləsinin rolu // Tarix və onun problemləri, 2010, № 1, s.173-177;
41. Məmmədov H.N. Azərbaycan-Şərqi Avropa mədəni əlaqələrinin inkişafında ali məktəblərarası əməkdaşlığın rolu (BDU-nun təmsalında). I məqalə // Bakı Universitetinin Xəbərləri (Humanitar elmlər seriyası). 2009, №4, s.90-96;
42. Məmmədov H.N. Azərbaycan-Şərqi Avropa mədəni əməkdaşlığı: kitab sərgiləri və yarmarkaları // Tarix və onun problemləri, 2009, № 4, s.267-272;

- 43.Məmmədov H.N. Azərbaycan-Şərqi Avropa: mədəniyyət, elm və təhsil sahəsində əməkdaşlığı şərtləndirən amillər // Tarix və onun problemləri, 2009, № 3, s.328 – 332;
- 44.Məmmədov H.N. Azərbaycan-Ukrayna strateji əməkdaşlığının inkişaf perspektivləri // Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi Xəbərləri.II buraxılış. Bakı: «Kamran-V» mətbəəsi, 2005/2, s.205-208;
- 45.Məmmədov H.N. Müasir mərhələdə Azərbaycan-Şərqi Avropa mədəni əlaqələrinin inkişafında teatrın rolu // Naxçıvan Dövlət Universiteti. «Elmi əsərlər».Tarix və ictimai elmlər seriyası 2010, №1(29), s.16-19;
- 46.Məmmədov H.N. Ukraynanın müasir tarixi (XX əsrin sonları-XXI əsrin əvvəlləri). Dərs vəsaiti. “Elm və təhsil”, 2009, 180 səh.
- 47.Məmmədov H.N.Azərbaycan-Şərqi Avropa mədəni əlaqələrində qarşılaşmış şəhərlər hərəkatının rolu // Odlar Yurdu Universitetinin Elmi və Pedaqoji Xəbərləri, №30, Bakı, «Odlar Yurdu» nəşriyyatı, 2010, s.182-185;
- 48.Məmmədov H.N.Azərbaycan-Şərqi Avropa mədəni əlaqələrinin inkişafında ali məktəblərarası əməkdaşlığın rolu (BDU-nun təmsalında). I məqalə // Bakı Universitetinin Xəbərləri (Humanitar elmlər seriyası). 2009, №4, s.90-96;
- 49.Məmmədov H.N.Azərbaycan-Şərqi Avropa mədəni əməkdaşlığı: kitab sərgiləri və yarmarkaları // Tarix və onun problemləri, 2009, № 4, s.267-272;
- 50.Müasir Azərbaycanla Ukrayna dostluğunda ulu öndərin xüsusi xidmətləri olub
//<http://www.anl.az/down/meqale/respublika/2020/may/707896.htm>
51. Rəcəbli H. BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları. Bakı, 2003, -256 s.
52. Rəsmi Bakıdan Ukrayna ilə bağlı məntiqli addım //
<https://qafqazinfo.az/news/detail/resmi-bakidan-ukrayna-ile-bagli-mentiqli-addim-354991>
53. Ukrayna ilə Azərbaycan Arasında turizm əlaqələri müzakirə olunub//
<https://tourism.gov.az/news/ukrayna-ve-azerbaycan-arasinda-turizm-elaqeleri-muzakire-olunub>
- 54.Ukrayna ilə Azərbaycanın yalnız hədəfi iqtisadi əlaqələri dərinləşdirmək deyil
//<https://ovqat.com/iqtisadiyyat/53950-ukrayna-il-azrbaycann-hdfi-yalniz-iqtisadi-laqlri-drinldirmk-deyil.html>

55.Ukrayna ilə əlaqələrdə yeni imkanlar ili // <https://azvision.az/news/282265/--ukrayna-ile-elaqelerde-yeni-imkanlar-ili-%E2%80%93-tehlil---.html>

Rus dilində:

- 56.Аббасбейли А., Гасанов А. Азербайджан в системе международных и региональных организаций. Баку, 1999. -256 с.
- 57.Мамедов Х.Н.Культурное сотрудничество Азербайджана с Восточной Европой в условиях глобализации // «Отан тарихынын әдіснамасы мен тұжырымдамасынын өзекті меселелері» атты «Қасымбаев оқулары» Халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференциясынын материалдары. 21- 22 желтоқсан 2010 жыл. Алматы: Абай атындағы Қаз ҰПУ, 2010, с. 28-31;
- 58.Мамедов Х.Н.Межкультурный диалог во внешней политике Азербайджанской Республики // Nowa polityka wschodnia, Rzeczpospolita Polska, Toruń, 2012, nr 1(2), str.217-224
- 59.Мамедов Х.Н.Политическая система и Конституция стран специализации (Украина и Российская Федерация). Баку, БСУ, 2004, 1-22 s.,1,4 ç.v.
- 60.Мамедов Х.Н.Роль восточноевропейской диаспоры в расширении культурных связей между Азербайджаном и странами Восточной Европы // Азербайджан и азербайджанцы. Баку, 2009, №1-2. Вол 105-106, с.196-202;
- 61.Мамедов Х.Н.Украинские национально-культурные объединения в развитии культурных взаимоотношений Украины с Азербайджаном на современном этапе.// Культура народов Причерноморья. Научный журнал. Симферополь, 2009, № 173, с. 189-191
- 62.Моисеев Е.Г. Международно-правовые основы сотрудничества стран СНГ: Учебное пособие (Под ред.К.А.Бекашева) . –М., “Юрист“, 1997, 272 с.
- 63.Наджафов Э.Н. Западноевропейские подходы к обеспечению мира и стабильности на Южном Кавказе//Эволюция мирового порядка и внешнеполитическая стратегия России. Москва, 2003.
- 64.События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов (Сборник материалов). – Баку, 1989, с.9-16

- 65.Челак С. Перспективы Пакта стабильности на Кавказе: некоторые предварительные размышления
- 66.Шукуров И. Дипломатия мира. Баку, "Азербайджан", 1997, -392 с.
- 67.Эльдар Наджафов. Южный Кавказ: тернистый путь к безопасности. Москва, 2005. –266 с.

İngilis dilində:

- 68.Altstadt A. The Azerbaijani Turks; Power and identity under Russian Rule//Hoover Institution Press. 1992. –334 p.
- 69.Azerbaijan in the family of the United Nations. Baku, 2000. –72 p.
- 70.CSCE. Budapest Document 1994. Towards a Genuine partnership in a new era. Budapest, 1994, 35 p.
- 71.OSCE. Handbook. Vienna, Published by the Secretariat of the Organization for Security and Co-operation in Europe, 1999, 197 p.
- 72.PACE. REC. 1690/2005. The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference.